

A Benchmark Policy Model In The Implementation of Gender Justice Based On The Intellectual System of Ayatollah Khamenei

Hoda Sadeghzadegan¹ , Nafiseh Azarbajani²

1. MA of Quran and Hadith Sciences, Isfahan University, Isfahan, Iran. Email: emammobin@gmail.com

2. Assistant Professor of Quran and Hadith Sciences, University of Quranic Sciences and Studies, Qom, Iran. (Corresponding Author) Email: azarbajani@quran.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 27 August 2024
Received in revised form: 07
December 2024
Accepted: 12 December 2024
Published online: 21 December
2024

Keywords:

Gender justice, Ijtihad analysis, Intellectual system of Ayatollah Khamenei, Oppression of women, Policy-making model, Women's rights.

ABSTRACT

Gender justice and the realization of women's rights are important topics that have been discussed for many years, but there are still many unclear points in the Islamic approach to it, from the field of opinion to practical forms. Therefore, the present study decided to investigate this issue in the collection of Ayatollah Khamenei's statements and messages from the beginning of his leadership until 2025 with the help of Ijtihadi method and coding technique. In this method, the base code is extracted based on the examination of the types of verbal meanings of the statements, and then in the categorization stage, the ratio between the codes (absolute and restricted, general and specific, etc. , the context and the audience of the speech is examined). In the intellectual system of leadership, justice is expressed as a combination of equal rights of men and women based on human commonalities, and inequality based on gender differences; In this intellectual system, some examples of equal and different rights of women with men and examples of oppression of women and redefinition of some examples of rights and their details, as well as an examination of the ratio between different rights of women are observed. In the meantime, the right to dignity, which includes rights such as chaste life and ideal life and is in two categories, family and social, is at the top of women's rights. After going through these theoretical prerequisites in the intellectual system of leadership, the present research has extracted a political model in several dimensions of characteristics (including a model based on Islamic goals and rationality, continuous, deep and far from haste and based on an aggressive attitude towards the West and a systemic attitude). explained the main actors of realizing gender justice policy (women as the central actors), the legal priorities of women and strategies (including culture building, reforming and drafting protective and strict laws and the formation of the women's defense movement with chastity and correct slogans) Considering this model, policies related to gender justice can be reviewed, modified and formulated.

Cite this article: Sadeghzadegan, H. and Azarbajani, N. (2024). A Benchmark Policy Model In The Implementation of Gender Justice Based On The Intellectual System of Ayatollah Khamenei. *Journal of Social Theories of Muslim Thinkers*, 14(4): 101-126. <https://doi.org/10.22059/jstmt.2025.384448.1743>

© The Author(s).

Publisher: University of Tehran Press.

DOI: . <https://doi.org/10.22059/jstmt.2025.384448.1743>

1. Introduction

The discussion of women's rights has been considered by various thinkers, activists and policymakers in the theoretical and governance fields for many years; The reason for this special attention can be explained in the same historical oppression of women, due to their physical weakness and the feeling of domination by men. In the current theoretical and governance studies in the field of women, mainly two main discourses are of interest. Islamic discourse and feminist discourse; Each of these discourses has different and sometimes contradictory sub-branches.

One of the main sub-branches of feminist discourse in the West is the discussion of gender equality and the creation of completely equal opportunities; As international documents (such as the Convention on the Elimination of Discrimination against Women and the 2030 document) have also addressed it. However, in the eyes of most contemporary Islamic thinkers, belief in gender justice and denial of equality is one of the basic principles, although sometimes feminist ideas are seen among them.

In Iran, there are two main categories of researchers, both of which have the same vocabulary in the phrase "gender justice"; In the first category, the concept of gender justice is equality; that the activists of this category have made all their efforts to make the theory of equality appear favorable in the discussion of women's rights, and whenever they find a way to the field of governance, they make a special effort to establish gender equality indicators in this context; And this is clearly seen in the different periods of reform governance.

The second group are those who believe in gender justice and deny equality. Unfortunately, this group also paid more attention to the verbal (theoretical) dimension, but did not pay much attention to the practical dimensions. (Alasvand, 2018, p. 60) It is necessary to mention that the researchers are suffering from confusion of opinions and thoughts in the theoretical dimension as well.

From here, it is necessary to address the theoretical and practical aspects of gender justice, which is based on the original discourse of the Islamic revolution. So that if the micro and macro indicators of this debate are not well clarified, the Islamic Republic will practically be forced to be passive in the face of the western view in its society and in the international arena. While the discourse of the Islamic revolution should preemptively, in order to realize the modern Islamic civilization as soon as possible and in line with the realization of social justice as one of the three main foundations of civilization, revise the micro and macro discussion of gender justice policy.

In this regard, the present research aimed to clarify this issue and answer the following questions by methodically paying attention to the numerous statements of the Ayatollah Khamenei regarding the rights of women and their oppression.

- 1- What is the concept of gender justice based on the intellectual system of Ayatollah Khamenei?
- 2- What is the theoretical basis of the policy model, the standard that corresponds to the leadership's intellectual system, and how are the examples of women's rights and the ratio between those examples in these bases?
- 3- What are the elements of the standard policy model in establishing gender justice, based on theoretical foundations, and what are the features and macro strategies of this model?

The concept of standard policy model: In this article, the authors mean by standard policy model, it is the optimal framework that is considered by the government for the purpose of policy making and governance in various fields, such as gender justice. This desirable framework in the Islamic Revolution is based on Islamic theoretical foundations, and especially in the present article, it is derived from the Ayatollah Khamenei's attitude towards these Islamic foundations.

The standard policy model has policy characteristics, policy priorities, policy actors and macro strategies, each of these elements is highly dependent on the theoretical dimension.

What is meant by the desired criterion or framework is the framework on which the measurements are made, so that the more governance deviates from the desired state, especially from the approved theoretical foundations, it will suffer damage in this area.

After detailed investigations to compare the topic of the present article with the researches, only one thesis with the topic "Analysis of the intellectual foundations of gender equality indicators from the perspective of Ayatollah Khamenei using the qualitative content analysis method" was found to be close to the current research. This research is different from the current article in terms of method and content; As the chosen method of this article is the combination of coding technique and ijthad analysis; But the method in that dissertation is qualitative content analysis. In terms of content, although there are similarities; But the product of the above thesis is a theoretical product; And the product of the upcoming article is a benchmark policy model with different dimensions in the discussion of women's rights based on the strategic thoughts of the leadership; In addition, his theoretical foundations in the field of women's rights are also presented in this article, with accuracy and separation of examples of women's rights and the ratio between them. Also, the above research is of the type and nature of a thesis and cannot be compared to an article.

2. Methodology

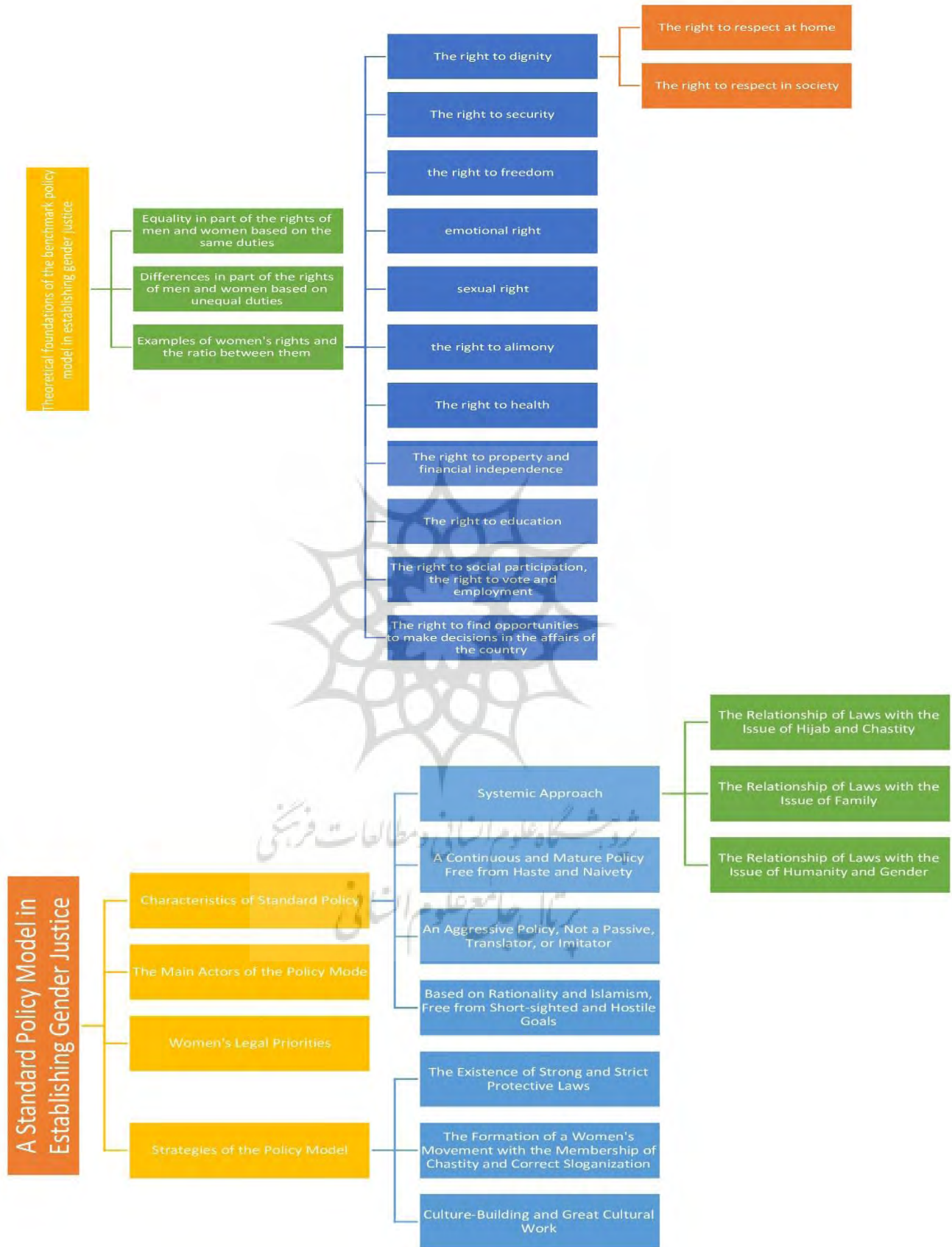
In order to find answers to these questions, this research chose a combination of ijthad analysis and coding technique. In the method of ijthad, by using the topics of words in the science of the principles of inference in the knowledge of data (or complex words) as well as summing data and measuring them in general and specific ratios, absolute and restricted, comprehensive and clear, etc., and understanding the reason for issuing and the audience of issuing Kalam tries to extract the meaning of the theologian by using context and context. Also, coding technique is one of the practical methods. In this technique, which aims to organize and systematize the data, after identifying and collecting the data, basic and sub-categories and then the main or comprehensive categories are extracted, so there is no pre-determined or assumed category in this technique.

The concept of standard policy model: In this article, the authors mean by standard policy model, it is the optimal framework that is considered by the government for the purpose of policy making and governance in various fields, such as gender justice. This desirable framework in the Islamic Revolution is based on Islamic theoretical foundations, and especially in the present article, it is derived from the Ayatollah Khamenei's attitude towards these Islamic foundations.

The standard policy model has policy characteristics, policy priorities, policy actors and macro strategies, each of these elements is highly dependent on the theoretical dimension.

3. Findings

What can be achieved after the systematic examination of the statements of the Ayatollah Khamenei during his leadership until now, in the discussion of establishing gender justice, was a model that came after this.

4. Discussion and Conclusion:

The obtained model can be divided into two parts: theoretical foundations and standard policy model:

In the theoretical part, there are two types of equal and unequal rights of men and women, and the third part includes examples of women's rights by redefining them from the perspective of leadership; Right to dignity, right to security, right to freedom, emotional right, sexual right, right to alimony, right to health, right to property and financial independence, right to education, right to social participation, right to vote and employment, and right to find opportunities for decision-making and decision-making in the affairs of the country, including these They are rights.

Among the above examples, the right to dignity is the highest right and it is one of the rights that, if provided, we can expect gender justice to be established. This right is closely related to other examples of rights, including honoring women at home and honoring women in society; that honoring women at home means valuing women's work at home by redefining this work, granting insurance premiums and providing economic support for housewives; And honoring women in society includes a humane view of women, providing her with a chaste life, and creating multiple growth opportunities for women according to her gender and talent.

But in the second part of the formulation of the thought system of leadership in the discussion of gender justice, there are several main components. One of these components is the features of this model. These features include a continuous, mature, rational policy, with an aggressive view, far from a passive and translational view against the West, based on Islam with long-term goals and based on a systemic attitude, an attitude in which the relationship between various issues in the field of women and the discussion of rights is clear.

The next component is the main role of women in this political model, and the third component is the rights of women, which include the right to dignity, the right to security, and the right to health. The main and final component in this formulation is the strategic policies that include culture building and great cultural work, the formation of the women's defense movement with chastity and correct slogans and strict legal protection..

Funding: This research received no external funding.

Ethical Considerations: Complied with.

Data Availability Statement: Not applicable.

Informed Consent Statement: Not applicable.

Conflicts of Interest: The authors declare no conflict of interest.

References

Alasvand, Fariba (2018), "Gender Justice as an Interpretable and Indeterminate Concept," *Biannual Journal of Legal and Jurisprudential Studies on Women and Family*, Volume 1, Issue 1, pp. 59-78.

Salimi, Nahid, Kazemi, Hossein (1400), discourses and narratives of gender justice policy making in Iran: analysis of the causes and directions of multiple programs and policies, *Women in Development and Politics*, Volume 19, Number 2, pp. 269-304.

Official website of Ayatollah Seyyed Ali Khamenei, <https://khamenei.ir/>

الگوی سیاستی معیار در برقرای عدالت جنسیتی مبتنی بر منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای

هدی صادق‌زادگان^۱، نفسیه آذربایجانی^۲

۱. کارشناس ارشد علوم قرآن و حدیث، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران. رایانامه: emammobin@gmail.com
۲. استادیار علوم قرآن و حدیث، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، قم، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه: azarbayejani@quran.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	عدالت جنسیتی از منظر نگرش اسلامی، در سالیان متمادی مورد بررسی بوده اما هم‌چنان نقاط نامشخص زیادی از نظرتا عمل در آن وجود دارد؛ لذا پژوهش حاضر بر آن شده تا با روش اجتهادی و به کمک تکنیک کدگذاری، این موضوع را در منظومه فکری آیت‌الله‌خامنه‌ای از ابتدای رهبری تا سال ۱۴۰۳ مورد بررسی قرار دهد. در این روش، کد پایه بر اساس بررسی انواع دلالت کلامی بیانات استخراج شده و سپس در مرحله مقوله‌بندی نسبت میان کدها (مطلق و مقید، عام و خاص و غیره)، سیاق و مخاطب کلام، مورد بررسی قرار گرفته است. در منظومه فکری رهبر انقلاب، عدالت به معنای ترکیبی برابری حقوق زن و مرد مبتنی بر اشتراکات انسانی، و نابرابری مبتنی بر افتراقات جنسیتی بیان می‌شود؛ در این نگرش، برخی از مصادیق حقوق برابر و متفاوت زنان با مردان و مصادیق ظلم به زن و بازتعریف برخی از مصادیق حقوق و جزئیاتش و نیز بررسی نسبت میان حقوق مختلف بانوان مشاهده می‌شود. در این میان، حق کرامت، که خود شامل حقوقی چون زیست‌عقیقانه و زیست‌آرمانی است و در دو قسم خانوادگی و اجتماعی است، در رأس حقوق بانوان است. پژوهش حاضر، الگوی سیاستی مستخرج از منظومه فکری رهبری مبتنی بر مبانی نظری را در چند بُعد ویژگی‌ها (شامل الگوی مبتنی بر اهداف اسلامی و عقلانیت، مستمر، عمیق و به‌دور از شتاب‌زدگی و مبتنی بر نگرش ته‌اجمی به غرب و نگرش سیستمی)، بازیگران اصلی تحقق سیاست عدالت جنسیتی (بانوان بازیگر محوری)، اولویت‌های حقوقی زنان و راهبردها (شامل فرهنگ‌سازی، اصلاح و تدوین قوانین حمایتی و سخت و شکل‌گیری نهضت دفاع از بانوان با رکنیت عفاف و شعارسازی جنسیتی، منظومه فکری آیت‌الله‌خامنه‌ای).
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۰۶	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۹/۱۷	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۲۲	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱۰/۰۱	
کلیدواژه‌ها:	
الگوی سیاستی، تحلیل اجتهادی، حقوق زن، ظلم به زن، عدالت جنسیتی، منظومه فکری آیت‌الله‌خامنه‌ای.	

استناد: صادق‌زادگان، هدی؛ آذربایجانی، نفسیه (۱۴۰۳). الگوی سیاستی معیار در برقرای عدالت جنسیتی مبتنی بر منظومه فکری آیت‌الله‌خامنه‌ای. فصلنامه علمی نظریه‌های اجتماعی متفکران مسلمان، ۱۴(۴): ۱۰۱-۱۲۶. <https://doi.org/10.22059/jstmt.2025.384448.1743>

© نویسندگان.

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jstmt.2024.370747.1686>

۱. مقدمه و بیان مسئله

بحث حقوق زنان، در سالهای متمادی در ساحت نظری و حکمرانی مورد نظر متفکران، فعالان و سیاست‌گذاران مختلفی قرار گرفته است؛ علت این توجه ویژه را می‌توان در ستم تاریخی به زنان، به دلیل انگاره ضعیف‌تر بودن ایشان به لحاظ جسمانی و احساس سلطه‌جویی مردان بیان نمود.

در مطالعات نظری و حاکمیتی رایج معاصر در حوزه زن، عمدتاً دو گفتمان اصلی مورد توجه است. گفتمان اسلامی و گفتمان فمینیستی اعم از فمینیسم اسلامی؛ که هریک از این گفتمان‌ها، خود دارای زیرشاخه‌های متفاوت و بعضاً متناقض است.

یکی از زیرشاخه‌های اصلی گفتمان فمینیسم در غرب، بحث برابری جنسیتی و ایجاد فرصت‌های کاملاً همسان است؛ چنان‌که اسناد بین‌المللی (همانند کنوانسیون رفع تبعیض علیه زنان و سند ۲۰۳۰) نیز به آن پرداخته‌اند. اما در نگاه اغلب اندیشمندان معاصر اسلامی، اعتقاد به عدالت جنسیتی و انکار برابری، جزء اصول اولیه است، هرچند اندیشه‌های فمینیستی نیز در میان ایشان دیده می‌شود.

در ایران نیز دو دسته عمده پژوهشگر وجود دارد، که هر دو دسته در عبارت «عدالت جنسیتی»، اشتراک لفظی دارند؛ در دسته نخست، مفهوم عدالت جنسیتی همان برابری است؛ که فعالان این دسته، تمام تلاش خود را برای مطلوب جلوه دادن «تئوری برابری» در بحث حقوق زن داشته و هرگاه راهی به عرصه حکمرانی بیابند، کوشش ویژه‌ای برای استقرار شاخص‌های برابری جنسیتی با پوشش عدالت جنسیتی در این بستر می‌کنند؛ و این در دوره‌های مختلف حاکمیت سازندگی و اصلاحات دیده می‌شود. به طور مثال در دو برهه بعد از انقلاب یعنی دولت هاشمی و دولت خاتمی، در کنار اقدامات متعدد دولت برای افزایش مشارکت زنان در امور اجتماعی، طیف گسترده‌ای از زنان در درون نهادهای رسمی (مجلس و مرکز امور بانوان ریاست جمهوری)، محافل دانشگاهی، فضاهای عمومی و روشنفکری و در سطح رسانه‌های جمعی و تشکل‌های مدنی، خواهان رفع تبعیض‌های جنسیتی شدند. به‌ویژه در دولت خاتمی مطالبات زنان عمق بیشتری پیدا کرد و از مطالبه رفع تبعیض به مطالبه سیاست‌های ترمیمی یعنی ضرورت اعمال تبعیض‌های مثبت برای جبران سریع‌تر تبعیض‌ها نسبت به زنان تغییر یافت. به عبارت دیگر از همین دوره است که می‌توان از پیدایش مؤلفه‌های فمینیستی در جنبش زنان ایران سخن گفت. (صادقی، ۱۴۰۰:

۸۳)

دسته دوم، معتقدان به عدالت جنسیتی و منکران برابری هستند که این دسته نیز متأسفانه، بیشتر به بُعد نظری توجه کرده، اما چندان به ابعاد عمل‌گرایانه نپرداخته‌اند. (علاسوند، ۱۳۹۷: ۶۰) لازم به ذکر است که پژوهشگران در همان بُعد نظری هم، دچار تشتت آرا و افکارند. از این‌جا لزوم پرداختن به ابعاد نظری و عملی عدالت جنسیتی مبتنی بر گفتمان اصیل انقلاب اسلامی مشخص می‌شود؛ به طوری‌که اگر شاخص‌های خُرد و کلان این بحث به‌خوبی شفاف نشود، عملاً جمهوری اسلامی مجبور به انفعال در برابر نگاه غربی در جامعه خود و در عرصه‌های بین‌المللی می‌شود. در حالی‌که انقلاب اسلامی می‌بایست به گونه‌ای پیش‌دستانه، به‌منظور تحقق هرچه زودتر تمدن نوین اسلامی و در راستای تحقق عدالت اجتماعی به‌عنوان یکی از سه پایه اصلی تمدنی، مباحث خُرد و کلان سیاست عدالت جنسیتی را منقح کند.

در این راستا، پژوهش حاضر بر آن شد تا با توجه روشمند به بیانات متعدد رهبر انقلاب، آیت‌الله سیدعلی حسینی خامنه‌ای، پیرامون حقوق زنان و ظلم به آن‌ها، به تبیین این مسئله پرداخته و به پرسش‌های ذیل پاسخ دهد.

۱. مفهوم عدالت جنسیتی بر اساس منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای چیست؟

۲. مبانی نظری الگوی سیاستی معیار، منطبق با منظومه فکری رهبری چیست؟

۳. الگوی سیاستی معیار در برقراری عدالت جنسیتی، مبتنی بر مبانی نظری، دارای چه ارکانی است؟

پژوهش حاضر، برای رسیدن به پاسخ این پرسش‌ها، تلفیقی از تحلیل اجتهادی و تکنیک کدگذاری را برگزیده که در ادامه به این روش تلفیقی به‌طور مفصل پرداخته می‌شود.

۲. مفهوم الگوی سیاستی معیار

در مقاله حاضر، منظور مؤلفین از الگوی سیاستی معیار، عبارت است از چهارچوب مطلوبی که به منظور سیاست‌گذاری و حکمرانی در حوزه‌های گوناگون همانند عدالت جنسیتی، توسط حاکمیت در نظر گرفته می‌شود. این چهارچوب مطلوب در انقلاب اسلامی، مبتنی بر مبانی نظری اسلامی بوده و به طور ویژه در مقاله حاضر، برگرفته از نوع نگرش رهبر انقلاب به این مبانی اسلامی است.

الگوی سیاستی معیار، دارای ویژگی‌های سیاستی، اولویت‌های سیاستی، بازیگران سیاستی و راهبردهای کلان است که هر یک از این ارکان وابستگی و افری به بُعد نظری دارد. منظور از «معیار» یا «چهارچوب مطلوب»، آن چهارچوبی است که سنجش‌ها بر اساس آن انجام می‌شود، به طوری که هر چقدر حکمرانی از حالت مطلوب به‌ویژه از مبانی نظری مورد تأیید، دور شود، در این حوزه دچار آسیب می‌شود.

۳. پیشینه پژوهش:

بحث حقوق زن، که در مقالات متعدد مورد بررسی قرار گرفته، گاهی از جنبه ایجابی و نگاهی کلامی، قرآنی، دینی، جامعه‌شناسانه، قانونی، بین‌المللی و فمینیستی ملاحظه شده است و گاه نیز آن را از جنبه سلبی بررسی نموده و به انواع و اقسام خشونت علیه زنان، تبعیض جنسیتی، شکاف جنسیتی و... با رویکردهای متعدد جامعه‌شناختی، حقوقی، بین‌المللی و سیاست‌گذاری... پرداخته‌اند.

در این میان، از مقالات مرتبط با سیاست‌های ایران در موضوع عدالت جنسیتی، «تحلیل گفتمان، چهارچوبی برای شناسایی ویژگی‌های خط‌مشی‌گذاری عدالت جنسیتی در ایران»، تولید شده در سال ۱۳۹۸ توسط ناهید سلیمی و همکاران است؛ در این مقاله، که از نوع کیفی تفسیری با رویکرد چرخش روش‌شناختی و تحلیل گفتمانی است، ضمن درج پیشینه قابل توجه در حوزه سیاست‌های موجود ایران در زمینه عدالت جنسیتی، این نتیجه را بیان می‌دارد که خط‌مشی عدالت جنسیتی در ایران در دوره‌های مختلف دچار تشتت بوده و علت آن را اولاً در مبانی نظری متفاوت می‌داند و ثانیاً این گفتمان را برگرفته از گفتمان حاکم در هر دوره قلمداد می‌کند. در این حالت، برنامه‌های عملی نهایی متأثر از قدرت‌گیری هر گفتمان مسلط، با رویکرد «برابری» یا «تناسب»، «توزیع برابر فرصتها» یا «توزیع متناسب فرصتها»، و در نهایت «فردیت زن» یا «نقش‌های خانوادگی» شده‌اند.

مقاله مرتبط دیگر با عنوان «سیاست جنسیت در ایران معاصر: نقش دولت در تغییر وضعیت و حقوق زنان (۱۳۹۲-۱۳۷۰)»، نگارش شده توسط الهه صادقی در سال ۱۴۰۰ است. در این مقاله، با استفاده از روش تاریخی - تطبیقی نشان می‌دهد که سیاست جنسیت در ایران معاصر از سه متغیر «قدرت جنبش زنان»، «گرایش‌های دولت» و «مواضع دیگر نیروهای اجتماعی» متأثر بوده و در قالب سه الگوی متمایز ظاهر شده است: نخست، «الگوی محافظه‌کارانه» دوم، «الگوی اصلاحات‌آمرانه» و سوم «الگوی اصلاحات دموکراتیک» است.

شایان‌ذکر است که پس از بررسی‌های مفصل صورت‌گرفته برای هم‌تابایی موضوع مقاله حاضر با پژوهش‌های انجام‌شده، تنها یک پایان‌نامه با عنوان «تحلیل مبانی فکری شاخص‌های برابری جنسیتی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای با روش تحلیل محتوای کیفی»، نگارش شده توسط علی کاظمی شیرزاد در سال ۱۴۰۲ وجود دارد.

پایان‌نامه فوق‌ضمین بررسی نگرش سلبی به مسئله برابری جنسیتی در غرب و نظریه ایجابی به نظریه عدالت جنسیتی از منظر رهبر انقلاب، نگاه انسانی و ارزشی به زن، جامعیت و همه‌جانبه‌نگری، نگاه فراجنسیتی، تعادل در نگاه و واقع‌نگری را از ویژگی‌ها و مزیت‌های الگوی عدالت جنسیتی آیت‌الله خامنه‌ای دانسته‌است. این پژوهش به‌لحاظ روشی و به‌لحاظ محتوایی با مقاله حاضر متفاوت است؛ چنان‌که روش برگزیده مقاله حاضر تلفیق تکنیک کدگذاری و تحلیل اجتهادی است؛ ولی روش در آن پایان‌نامه، تحلیل محتوای کیفی است. به‌لحاظ محتوایی نیز اگرچه اشتراکاتی وجود دارد؛ اما محصول پایان‌نامه یک محصول نظری است؛ و محصول مقاله پیش‌رو یک الگوی سیاستی معیار با ابعاد مختلف در بحث حقوق زن، مبتنی بر اندیشه‌های راهبردی رهبر انقلاب است؛ ضمن آن‌که مبانی نظری ایشان در حوزه حقوق زن نیز به دقت و تفکیک مصادیق حقوق زن و نسبت میان آنها، در این مقاله ارائه شده است.

علاوه بر پایان‌نامه فوق که کاملاً مرتبط با مقاله حاضر بنظر می‌رسید، کتاب «راه سوم، الگوی مترقی زن مسلمان در منظومه فکری آیت‌الله‌خامنه‌ای»، نگارش شده توسط ترکان، صادق‌زادگان، و مقصودی در سال ۱۴۰۳، فصلی پیرامون حقوق زن دارد. روش این کتاب تلفیق تحلیل مضمون و تحلیل اجتهادی است و مبتنی بر این روش در فصل حقوق، به مسائل متعددی از جمله عدالت جنسیتی پرداخته است؛ اما این کتاب از جهت محتوا با مقاله حاضر متفاوت است چراکه در این مقاله نظریه عدالت جنسیتی و سیاست مبتنی بر آن به وضوح بیان شده است در حالی که در کتاب مذکور این نظریه و سیاست، مستور است و برای استخراج آن به تحلیل اجتهادی گسترده‌تری نیاز است.

۰۴. روش‌شناسی پژوهش:

در این پژوهش، برای تحلیل هرچه دقیق‌تر بیانات و به منظور دستیابی به نظام فکری رهبر انقلاب در موضوع عدالت جنسیتی، لازم بود تا از روش اجتهادی استفاده شود. روش اجتهادی، عبارت است از شیوه‌هایی که نخبگان علمی، کوشش علمی خود را براساس منابع معتبر، با ابزار لازم برای اکتشاف و استخراج آموزه‌های دینی استفاده می‌کنند؛ به گونه‌ای که از اعتبار برخوردار باشد. (علی‌پور و حسینی، ۱۳۸۹: ۶۰) پس محقق در روش اجتهادی، با استفاده از مباحث الفاظ در علم اصول، استنباط در شناخت داده‌ها (یا کلام متکم) و نیز جمع میان داده‌ها و سنجش میان آن‌ها در نسبت‌های عام و خاص، مطلق و مقید، مجمل و مبین و... و فهم علت صدور و مخاطب صدور کلام، با استفاده از سیاق و بافت، سعی در استخراج منظور متکلم دارد.

این روش، مطالبه رهبر انقلاب در نحوه تحلیل بیانات امام خمینی (ره) است که به تبع آن می‌توان این شیوه تحلیل را به سخنان خود رهبر انقلاب نیز تعمیم داد: «نظرات امام یک مجموعه است و خوشبختانه ثبت شده است و همین است که هست. مثل همه متونی که از آن‌ها می‌شود تفکر گوینده را استنباط کرد، منتها با شیوه درست استنباط. شیوه درست استنباط این است که همه حرف‌ها را ببینند، آن‌ها را در کنار هم قرار بدهند. توی آن‌ها عام هست، خاص هست، مطلق هست، مقید هست. حرف‌ها را باید با همدیگر سنجید، تطبیق کرد. مجموع این حرف‌ها، نظر امام است. البته کار خیلی ساده‌ای نیست، اما روشن است که باید چه کار کنیم. یک کار اجتهادی است. اجتهادی است که از عهده‌ی شما جوان‌ها برمی‌آید.» (خامنه‌ای، ۱۳۸۷).

شایان ذکر است که برای کارآمدی هر چه بیشتر روش اجتهادی بر داده‌های زیادی چون بیانات متعدد رهبر انقلاب، لازم بود که تکنیک‌ها و یا ابزارهای تحلیل کمی و کیفی استفاده شود. در این میان، تکنیک کدگذاری یکی از شیوه‌های کاربردی است. در این تکنیک که به منظور سازمان‌دهی داده‌ها و نظام‌مند نمودن انجام می‌شود، پس از شناسایی و گردآوری داده‌ها، مقوله‌های پایه و فرعی و سپس مقوله‌های اصلی یا فراگیر مستخرج می‌شود، بنابراین در چنین تکنیکی هیچ مقوله‌ای از پیش تعیین شده و مفروضی وجود ندارد.

مراحل مختلف تلفیق روش اجتهادی با تکنیک کدگذاری بدین شرح است:

آشنایی با داده‌ها: در این مرحله ابتدا کلیه بیانات رسمی و مکتوبات مرتبط با مسئله زن، از سال ۱۳۶۷ تا ۱۴۰۳، که در آن، کلیدواژه‌های مختلف (زن، بانو، دختر، خانم، خانواده و...) یافت شده بود، و نیز فیش‌های موجود در پایگاه اینترنتی *KHAMENEHI.IR*، با موضوع کرامت، آزادی، عدالت و حقوق مورد بررسی قرار گرفت.

کدگذاری پایه: پس از مطالعه دقیق داده‌های جمع‌آوری شده، برای اینکه این داده‌ها به قسمت‌های فهمیدنی و استفاده‌پذیر مانند بند، عبارت یا کلمه تبدیل شوند، ذیل هر گزاره، کدهایی انتخاب شد. این کدگذاری با توجه به روش اجتهادی، یعنی بانظر به تأکیدات مختلف کلامی^۱ و ساختار نحوی کلام همانند صیغه امر، نهی، شرط و... و براساس دلالت‌های مختلف کلام یعنی تطابقی^۲، تضمینی^۳، التزامی^۴،

۱. منظور از تأکیدات کلامی در اینجا، واژه‌هایی است که دلالت بر تأکید مطلبی را دارد.

۲. دلالت تطابقی، دلالت لفظ است بر تمام معنای خود، مانند دلالت لفظ حسن بر فرد مسمأ به این نام. (هاشمی‌شاه‌رودی، ۱۳۹۴، ج ۳: ۶۴۵)

۳. دلالت تضمینی، دلالت لفظ است بر جزئی از معنا، مانند دلالت لفظ حسن بر سر و پای فردی که به این نام خوانده می‌شود. (همان)

۴. دلالت التزامی، دلالت لفظ است بر ملازم عقلی یا عرفی معنای خود، مانند دلالت لفظ خورشید بر نور یا دلالت لفظ "حاتم" بر جود و بخشندگی. (همان)

اشاری^۱ و سیاق و بافت^۲ سخن اعمال شد. نکته مهم در این مرحله، استفاده از واژگان کلیدی بیانات رهبر انقلاب و توجه به گزاره‌های نفی، نهی یا الزام، مطابق این کلیدواژه‌ها بود. به عبارت دیگر، در این مرحله تا حد امکان از کدگذاری براساس سلاقی شخصی اجتناب شده و همچنین در برچسب‌گذاری بیانات، نوع مخاطب و بافت متنی مباحث نیز مورد توجه قرار گرفته است.

مقوله‌بندی: پس از اتمام کدگذاری در مرحله نخست، مرحله مقوله‌بندی است. در این مرحله فهرستی از کدها تهیه شده و کدهای مربوط به هم که از لحاظ مفهومی بایکدیگر همخوانی دارند، ذیل یک مقوله قرار داده شد. این مقولات با خواندن عبارات و کلمات کدها به ذهن خطور می‌کرد. پس از اتمام انتخاب مضامین، با سازماندهی مجدد کدها و شناسایی محتوا یا مضامینی که از لحاظ معنا و مفهوم، انسجام و همخوانی دارند، محتوا یا مضامینی در سطح گسترده‌تر برگزیده شد.

مرحله مقوله‌بندی پژوهش حاضر و دادن عناوین انتزاعی‌تر به مقولات، در سه یا چهار سطح صورت گرفت که این فرایند، یاری‌گر استخراج نسبت‌های احتمالی میان کدهای پایه، مانند نسبت عام و خاص، مطلق و مقید و مجمل و مبین نیز بود. شایان ذکر است که در مرحله مقوله‌بندی کدها در سطح اول یا نیمه‌فرعی، بعضاً از دلالت مفهوم مخالف^۳ در تحلیل اجتهادی بنا به اقتضاء استفاده شده است.

استخراج الگو: در این مقاله، پس از تدوین جدول، چهارچوب نظری صورت‌بندی شد و سپس مبتنی بر این چهارچوب و مبانی نظری، الگوی سیاستی معیار در برقراری عدالت جنسیتی ترسیم شد.

۵. یافته‌های پژوهش

در ادامه نمونه‌ای از جدول محتوایی^۴ و الگوی مستخرج از جدول آمده است. جدول مستخرج شامل ۹۷ کد، دارای چهارسطح، ۱۰۶ مقوله پایه، ۲۵ مقوله نیمه فرعی، ۶ مقوله فرعی و ۲ مقوله اصلی است. مقولات اصلی این جدول شامل مبانی (چهارچوب) نظری عدالت جنسیتی و الگوی سیاستی معیار مبتنی بر این مبانی نظری است. مقولات فرعی در بخش نظری عبارتند از: نسبت حقوق زن و مرد، مصادیق حقوق زن و نسبت میان این مصادیق و در بخش الگوی سیاستی عبارتند از: ویژگی سیاستی، اولویت‌های سیاستی، بازیگران سیاستی و راهبردهای سیاستی. یکی از ستون‌های این جدول، ابزار استنباط اجتهادی مورد استفاده در استخراج مقوله از کد را نمایش می‌دهد که خود شامل انواع دلالت‌های تطابقی، تضمینی، التزامی، اشاری، مفهوم مخالف، سیاق و همچنین نسبت مطلق و مقید و عام و خاص است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۱. دلالت اشاری دلالتی است که مدلول آن لازمه مدلول کلام است؛ هرچند به حسب عرف، مقصود گوینده از آوردن کلام، چنین دلالتی نیست؛ خواه این مدلول از یک کلام استنباط شده باشد یا از دو کلام..... و تعریف دیگر: دلالت وجوب چیزی بر وجوب مقدمه آن است. (همان: ۶۴۶ و ۶۴۷)

۲. منظور از بافت و سیاق آن است که عبارت قبل و بعد از گزاره مورد کدگذاری، مورد توجه قرار گیرد و کدگذاری با ملاحظه فضای حاکم بر خود گزاره در کنار گزاره‌های قبل و بعد باشد.

۳. مفهوم مخالف از اقسام مفهوم و در اصطلاح عبارت است از مفهومی که حکم آن (در ایجاب و سلب) مخالف حکم منطوق است. (هاشمی شاهرودی، ۱۳۹۴، ج: ۸، ۱۸۴)

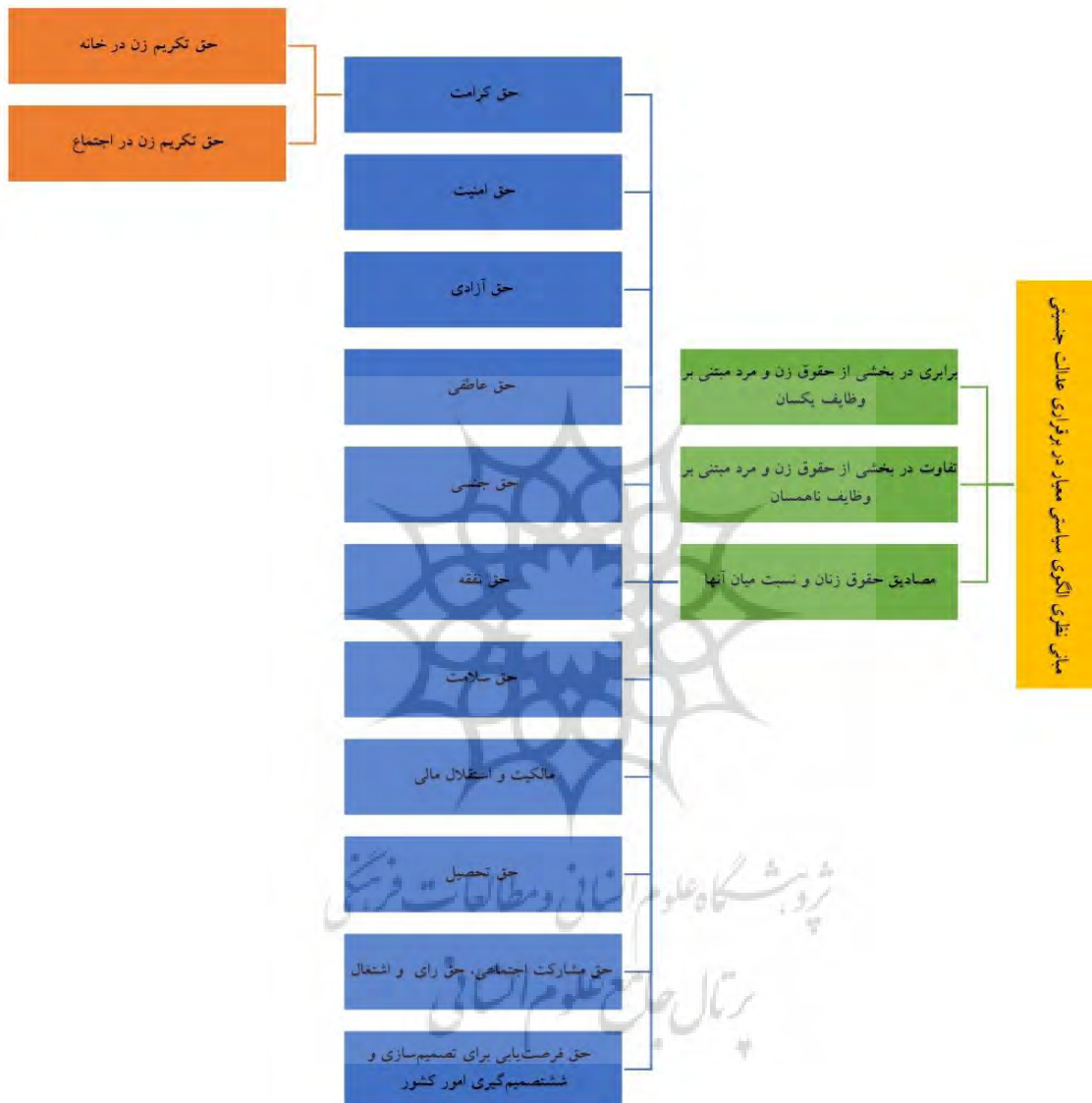
۴. به علت حجم بالای مطالب موجود در جدول، صورت کامل این جدول در پیوست ارائه گردیده است.

شماره کد	بیانات	مقوله پایه	ابزار استنباط اجتهادی	مقوله نیمه فرعی	مقوله فرعی	مقوله اصلی
Q77	همه فعالیت‌های گوناگون در زمینه زن و مسئله زن در کشور، از مسائل حقوقی و قانونی و فقهی تا مسائل اجتماعی، اجرایی، عاطفی، و... که در مسئله زن مطرح است-بایستی یک شکل سیستمی و هندسه عمومی پیدا کند. " 1392/2/21	لزوم انجام همه فعالیت‌ها در مسئله زن بشکل سیستمی	دلالت تطابقی			
Q78	هر حرکتی که برای دفاع از زنان انجام میگیرد، باید رکن اصلی آن رعایت عفاف زن باشد. 1376/7/30	رکن اصلی دفاع از زنان، رعایت عفاف زن	دلالت تطابقی : نسبت بین مسئله عفاف و مسئله حقوق زن			
Q79	یک مسئله، مسئله‌ی مشاغل اجتماعی و مدیریتهای است که این را بعضی از خانمها از من سؤال کردند. اینجا هم مسئله جنسیت مطرح نیست. در مدیریتهای گوناگون، مشاغل گوناگون اجتماعی و دولتی، حضور زنان هیچ محدودیتی ندارد. حالا مثلاً فرض کنید آمریکایی‌ها به یکی از این کشورهای همسایه‌ی ما الزام کرده بودند که بایستی زنها در محیط اداری مثلاً ۲۵ درصد حضور داشته باشند؛ الزامی، اجباری؛ غلط است. چرا ۲۵ درصد؟ خوب ۳۵ درصد، خوب ۲۰ درصد. این عدد معین کردن، نسبت معین کردن، معنی ندارد؛ اینجا ملاک، شایسته‌سالاری است. یک جا هست که یک بانوی باسواد مجرب کارآمد مثلاً برای وزارت بهتر از این مردی است که در این زمینه نامزد وزارت شده؛ این زن باید وزیر بشود. در مورد نمایندگی مجلس هم همین جور است. مثلاً فرض کنید در فلان شهر، یک نفر یا دو نفر نماینده‌ی مجلس لازم است؛ یک نفر یا دو نفر زن، یک نفر یا دو نفر مرد معین	شایسته‌سالاری، ملاک انتصاب برای مشاغل اجتماعی و مدیریتی و نفی جنسیت در این انتصابات	دلالت التزامی : نسبت میان حقوق زن و جنسیت و انسانیت : تقیید حق تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری در کشور با شایسته‌سالاری و نه جنسیت	نگرش سیستمی	ویژگی‌های الگوی سیاستی معیار	الگوی سیاستی معیار در برقراری عدالت جنسیتی

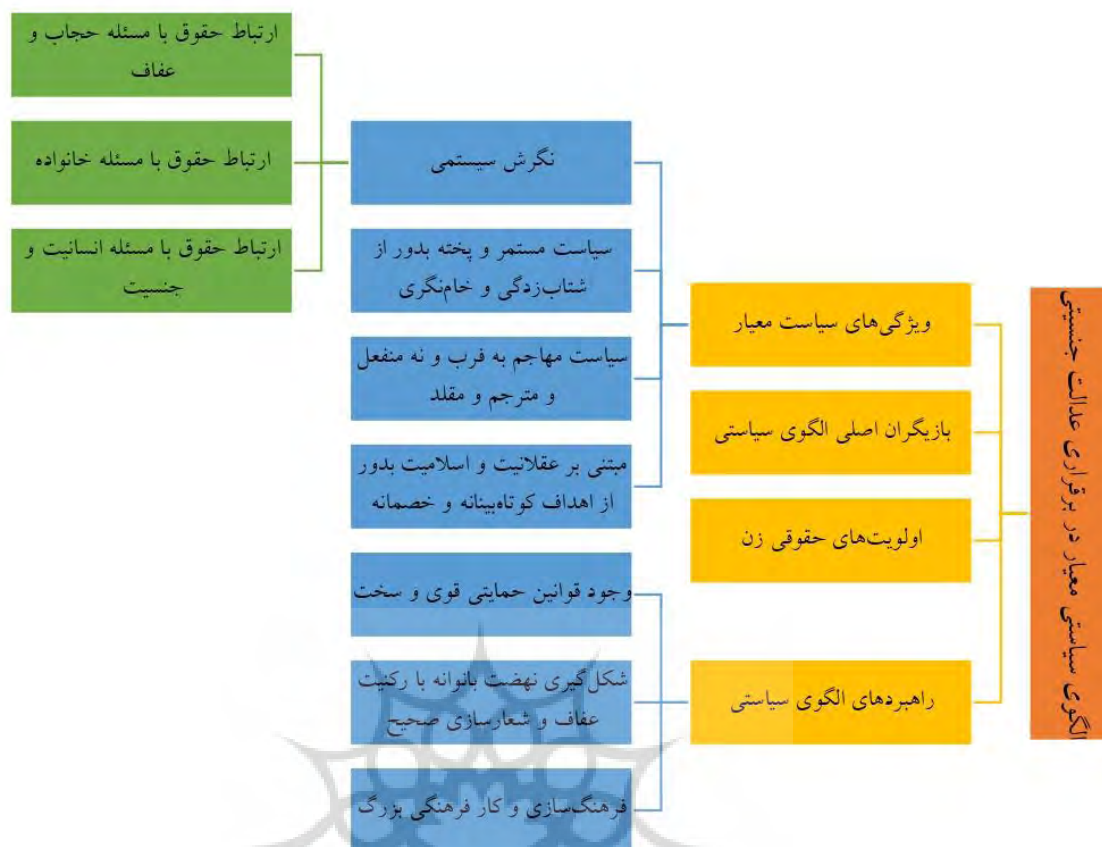
				شده‌اند، [باید دید] کدام شایسته‌ترند، باید شایستگی را نگاه کرد. هیچ ترجیحی اینجا وجود ندارد، هیچ محدودیتی هم در این زمینه‌ها وجود ندارد؛ یعنی نظر اسلام این است. 1402/10/6		
			دلالت التزامی : نسبت میان حقوق زن (حق مشارکت و ورود در عرصه تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی) و جنسیت و انسانیت	ظرافت دستگاه اندیشه و تصمیم‌گیری و دیعه الهی در زن	ظرافتی که می‌گوییم، تنها ظرافت در ترکیب جسمانی و ساختمان جسمانی نیست، بلکه ظرافت در فکر و اندیشه و تدبیر و دستگاه تصمیم‌گیری است که خدای متعال در زن قرار داده. 1392/2/21	Q80
			دلالت تضمینی : نسبت میان حقوق زن و مسئله خانواده	محور قرار گرفتن خانواده در تمامی سیاست‌های کشور اعم از سیاست‌های ناظر به حقوق زن	محور قرار گرفتن خانواده در قوانین و مقررات، برنامه‌ها، سیاست‌های اجرایی و تمام نظامات آموزشی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی به‌ویژه نظام مسکن و شهرسازی. (سیاست‌های ابلاغی 1395/6/13)	Q81
			دلالت التزامی : نسبت میان حقوق زن (حق مشارکت) و مسئله خانواده	یکی از اصول مشارکت اجتماعی زن، توجه به اصل نقش خانوادگی او و تحت الشعاع قرار گرفتن آن	از جمله‌ی مسائلی که مطرح می‌شود، مسئله‌ی اشتغال بانوان است. اشتغال بانوان از جمله‌ی چیزهایی است که ما با آن موافقیم. بنده با انواع مشارکتهای اجتماعی موافقم؛ حالا چه از نوع اشتغال اقتصادی باشد، چه از نوع اشتغالات سیاسی و اجتماعی و فعالیت‌های خیرخواهانه و از این قبیل باشد؛ اینها هم خوب است. زنها نصف جامعه‌اند و خیلی خوب است که اگر ما بتوانیم از این نیم جامعه در زمینه‌ی اینگونه مسائل استفاده کنیم؛ متنها دو سه تا اصل را باید ندیده نگرفت. یک اصل این است که این کار اساسی را - که کار خانه و خانواده و همسر و کدبانویی و مادری است - تحت الشعاع قرار ندهد. 1390/10/14	Q82

جدول ۱: نمونه‌ای از جدول مستخرج

بر اساس جدول مستخرج، یکی از مقولات اصلی، مبانی نظری است که در ادامه نمودار آن ترسیم می‌شود و سپس الگوی سیاستی معیار مبتنی بر این مبانی نظری، که خود مقوله اصلی دیگری است، نمایش داده می‌شود.

نمودار ۱: چهارچوب نظری مسئله حقوق زن مبتنی بر منظومه فکری رهبر انقلاب

نمودار ۲: الگوی سیاستی معیار در برقراری عدالت جنسیتی مبتنی بر مبانی نظری مستخرج

۶. تبیین مقولات مستخرج از جدول

در این بخش، به توضیح و تبیین مقولات موجود در جدول پرداخته می‌شود. چنان‌که در بخش جدول ملاحظه شد در این پژوهش، دو مقوله اصلی وجود دارد، ۱- چهارچوب (مبانی) نظری و ۲- الگوی سیاستی معیار در برقراری عدالت جنسیتی که در ادامه ابتدا به چهارچوب نظری موجود پرداخته شده و سپس الگوی سیاستی معیار تشریح می‌شود.

۶-۱. نسبت میان حقوق زن و مرد:

در نگاه رهبر انقلاب، حقوق زن و مرد کاملاً عادلانه توزین شده‌اند که این عدالت؛ گاهی در برابری و گاهی در تفاوت است (Q1/1). در ادامه این موارد توضیح داده می‌شود.

۶-۱-۱. برابری در بخشی از حقوق زن و مرد مبتنی بر وظایف همسان ایشان

در نگاه عدالت‌محور رهبر انقلاب، حقوق زن و مرد گاهی با یکدیگر برابر است؛ این برابری مربوط به جایی است که وظایف ایشان با هم یکسان است؛ که شامل حقوق اساسی و انسانی (Q3)، حقوق شخصی و حقوق اجتماعی است؛ در این نوع حقوق عمده تفاوتی میان زن و مرد نیست و هیچ‌کدام امتیازی بر دیگری ندارند. این حقوق به مشترکات انسانی زن و مرد باز می‌گردد. (Q2)

۲-۱-۶. تفاوت در بخشی از حقوق زن و مرد مبتنی بر وظایف ناهمسان ایشان

حقوق زن از همان ابتدا با بحث تعادل پیوند می‌خورد؛ و این تعادل به معنای رعایت عدالت محض میان افراد بشر است. (خامنه‌ای، ۱۳۷۶) اما این تعادل به معنای همسانی کامل حقوق نیست، بلکه به اقتضای طبیعت زن و مرد است (Q1/2) و نه بر اساس توهم و خیال؛ که این اقتضای گاهی منجر به تفاوت است.

تفاوت در حقوق غالباً به وجوه جنسیتی برمی‌گردد که عمدتاً مربوط به حقوق خانوادگی است؛ چنان‌که مطابق آیه ۲۲۸ سوره بقره «وَأَلْهَنَّ مِثْلَ الَّذِي عَلِيَهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ؛ همان قدر که مرد در خانواده حق دارد، زن همان اندازه در خانواده حق دارد؛ ضمن آن‌که مطابق با آیه ۳۴ سوره نساء (الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ....) و روایت «الْمِرَاءُ رِيحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرَمَانَةٍ» (کلینی، ۱۴۰۷ ق، ج ۵: ۵۱۰)، «اسلام مرد را قوام و زن را ریحان می‌داند. این نه جسارت به زن است نه جسارت به مرد. نه نادیده گرفتن حق زن است و نه نادیده گرفتن حق مرد؛ بلکه درست دیدن طبیعت آن‌هاست. ترازوی آن‌ها هم اتفاقاً برابر است، یعنی وقتی جنس لطیف و زیبا و عامل آرامش و آرایش معنی محیط زندگی زن را در یک کفه می‌گذاریم و این جنس مدیریت و کارکرد و محل اعتماد و اتکابودن و تکیه‌گاه‌بودن برای مرد را هم در کفه دیگر ترازو می‌گذاریم، این دو کفه با هم برابر می‌شود. نه آن بر این ترجیح دارد و نه این بر آن.» (Q5)

گاهی در این تفاوت حقوق، برتری‌هایی نیز وجود دارد، که بیانات رهبر انقلاب بیشتر ناظر به برتری حقوق زن است؛ اگرچه ترجیح حقوقی برای مردان نیز در جاهایی قابل تصور است. این برتری حقوق، به اقتضای وسع فرد «لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا» (بقره ۲: ۲۸۶) و تکلیف مبتنی بر این وسع است؛ (Q8) به تعبیر دیگر جایی که وظیفه سنگین‌تر از دیگری است؛ حقوق هم برتری دارد؛ و این نیز عین عدالت است. به طور مثال، روایت سنگین‌تر بودن حق مادر بر فرزند، نسبت به پدر (مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۷۴: ۴۹)؛ به واسطه همین حق برتر است (Q7) که در بیانات اشاره می‌شود، «اگر زن، چه آن وقتی که داخل خانه با خانواده زندگی می‌کند و چه در صورتی که از شوهر جدا می‌شود، نتواند از فرزند خود بهره عاطفی لازم را ببرد، این ظلم است.» (Q45)

براین اساس، اگر به این سنگین‌تر بودن حق مادر بر پدر نسبت به فرزند و حق عاطفی والا تر مادر، نیک توجه گردد؛ در سیاست‌گذاری‌ها، تبعیض مثبت به نفع مادران را در پی خواهد داشت.

۲-۶. مصادیق حقوق زن و نسبت میان این حقوق:

در این قسمت به مصادیق حق زن در بیانات رهبر انقلاب پرداخته می‌شود؛ برخی از این مصادیق دقیقاً به‌عنوان حق بیان شده است؛ و برخی دیگر که مصادیق ظلم هستند، به دلالت مفهوم مخالف، در این بخش مورد بررسی قرار گرفته‌اند. براین اساس مصادیق حقوق مطرح در این بخش عبارتند از: حق کرامت، حق امنیت، حق آزادی، حق رأی، حق مالکیت و استقلال مالی زن، حق عاطفی، حق جنسی، حق نفقه، حق تحصیل و مشارکت اجتماعی و اشتغال، حق ورود به عرصه‌های تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر کشور، حق سلامت. از میان حقوق فوق، امنیت و سلامت و کرامت در اولویت است؛ (Q83) که از این میان کرامت، در رأس حقوق است (Q12)، به طوری که دیدن حق کرامت، عدالت را جاری و ساری می‌کند، و دیگر حقوق در سایه تأمین حق کرامت، تأمین می‌شوند.

۲-۱-۶-۱. حق کرامت

حق کرامت، در نگاه رهبر انقلاب بالاترین حقوق زن است؛ (Q12) پس نسبت به تمامی مصادیق حقوقی دیگر، از جایگاه والا تری برخوردار است. در کلام ایشان، کرامت انسانی، یعنی ارزش دادن به انسان، رشد دادن به انسان، انسان را در کارشایسته خودش به کارگرفتن، و نیروهای او را در خدمت اهداف متعالی جوشاندن است (Q15)؛ و به طور خاص‌تر، کرامت زن از نگاه رهبر انقلاب، شامل ایجاد فرصت برای زن به منظور بروز استعدادهای انسانی و استعدادهای خاص بانوانه است که می‌تواند در سطوح مختلف خانوادگی، اجتماعی، بین‌المللی و برای علم و معرفت و تربیت و سازندگی وجود داشته باشد. (Q16)

۵-۲-۱-۱- ارتباط حق کرامت و عدالت: از منظر رهبر انقلاب، عدم رعایت حق کرامت، زیربنای اصلی بی‌عدالتی‌ها نسبت به زن است، درواقع در تمامی جوامع و اعصار و به‌تبع آن در جامعه ما، عدم شناخت منزلت و کرامت زن، محور همه این بی‌عدالتی‌ها بوده است. (Q13)

البته پرواضح است که اگر عدالت تأمین شود، کرامت هم مهیا شده، پس کرامت با عدالت یک ارتباط دوسویه تنگاتنگ دارد. این ارتباط تنگاتنگ تا آنجاست که رهبر انقلاب، معنای عدالت جنسیتی را تحقیر نکردن زن و عدم تعرض به او بر می‌شمرند. (Q14)

۵-۲-۱-۲- انواع کرامت: کرامت گاهی تکوینی است و گاهی تشریحی؛ و لقد کرما بنی آدم (اسرا/۷۰). این آیه مطلق آدم را صاحب کرامت می‌داند، و جنسیت را در آن دخیل نمی‌کند. (Q19)؛ در کرامت تکوینی، زن و مرد به لحاظ ارزش‌های انسانی برابرند؛ اگرچه حتی گاهی ترجیح معنوی یک زن بر مردان را نظاره‌گیریم؛ مانند آیات ۱۱ و ۱۲ سوره تحریم که نشان از ترجیح معنوی زن در برخی موارد، دارد. (Q20)

براساس نظر رهبر انقلاب، تکریم زن توسط اجتماع، یعنی او را در ساخت بانوانه خود، دارای هویتی بسیار والا دیدن؛ (Q21) او را به لحاظ ارزش انسانی همسان با مرد دیدن؛ و فضا را برای رشد انسانی و جنسیتی او با در نظر گرفتن عنصر ویژه‌اش یعنی عفاف^۱ مهیا نمودن. پس می‌توان یکی از والاترین حقوق او را، حق زیست‌عقیفانه دانست و دور نمودن زن از این حق، بزرگترین ظلم به اوست. (Q17)

تکریم زن در اجتماع، از سه مفهوم فاصله عمیق دارد: ۱- مردوارگی؛ این مورد، یکی از دو جزء برجسته گفت‌وگو غرب است که بنا به بیانات رهبر انقلاب در دیدار جمعی از بانوان مورخ ۲۱/۲/۱۳۹۲، به معنای «دنبال کردن مشاغل گوناگون سازگارتر با مرد به لحاظ ساخت جسمی و عصبی و فکری برای زنان به‌عنوان یک افتخار» است. ۲- جلوه‌گری زنان برای مردان (Q22)؛ ۳- سوق دادن زنان به مصرف‌گرایی و تجمل و دور شدن از اهداف تکاملی و آرمان‌ها؛ از آن‌جا که سوق دادن بانوان به این ارزش‌ها، بزرگ‌ترین ظلم به آنان است، چون آنان را از اهداف تکاملی و آرمانی دور می‌کند، بنابراین از بالاترین حقوق زن، حق زیست‌آرمانی است و البته این حق، خود در دایره کرامت زن می‌گنجد، چون هر انسانی به لحاظ استعداد وجودی، آرمان‌گراست، چه زن باشد و چه مرد و تنها زمانی که می‌خواهند او را از ارزش‌های انسانی ساقط کنند، او را از این حق دور می‌نمایند. بنابراین از مصادیق حق کرامت، حق زیست‌عقیفانه و زیست‌آرمانی و توجه به نقش خانه‌داری و مادری زن است، که باید توسط جامعه لحاظ گردد و از همین‌جاست که بحث حق بیمه و تأمین اقتصادی زنان خانه‌دار (Q25) طرح می‌شود.

البته قطعاً قبل از اجتماع، در خود خانواده هم می‌بایست زن تکریم گردد؛ «تصویر از زن در خانه، تصویری که موجود درجه‌ی دویی [است] که موظف به خدمتگزاری به دیگران است؛ این تصویر بین خیلی‌ها هست - حالا بعضی‌ها به زبان می‌آورند، به‌رو می‌آورند، بعضی‌ها هم به‌رو نمی‌آورند، اما در دلشان این هست - این درست نقطه‌ی مقابل آن چیزی است که اسلام بیان کرده است. من مکرراً عرض کرده‌ام این حدیث معروف را که «الْمَرْأَةُ رِيحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ»؛ قهرمان، در تعبیرات رایج عربی، به آن کارگزار می‌گویند؛ مثل «أَمَرَ قَهْرْمَانَهُ بِكَذَا»؛ مثلاً فلان صاحب ملک و املاک فراوان به قهرمان خودش، یعنی آن کسی که کارگزار امور این املاک است، گفت؛ به این می‌گویند «قهرمان». در این حدیث می‌گوید: خیال نکن زن کارگزار تو داخل خانه است که باید کارهای خانه را [انجام دهد]؛ این جور نیست. خب ببینید، این خودش یک فصلی است که از آن چندین فصل گشوده می‌شود: مسئله‌ی احترام کار زن در خانه و عدم الزام او، مجبور نبودن او، قابل خریداری شدن این کار یعنی قابل مبادله‌ی با پول؛» (Q26)

پس کرامت زن در خانواده را می‌توان با روایت «الْمَرْأَةُ رِيحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵، ۵۱۰)، به‌خوبی درک نمود. از این روایت بر اساس تعبیر رهبر انقلاب نتیجه گرفته می‌شود که از والاترین حقوق زن در خانواده این است که به او به‌چشم خدمه یا حتی سرخدمه منزل هم نگاه نشود، بلکه او را ریحانه‌ای ببینند که برای طراوت آن نیاز به لوازمی است؛ و اگر این حق ملاحظه شود، حق امنیت زن در خانواده نیز تأمین می‌شود.

۱. مهمترین عنصر برای زن، که حجب و حیا و عفاف است. (خامنه‌ای، ۱۳۷۶)

۲-۲-۶. حق امنیت

همانطور که در بحث کرامت بیان شد، اگر در خانواده، نگاه کریمانه به زن صورت بگیرد، امنیت او تأمین می‌شود. حق امنیت روانی، اخلاقی و جسمی زن در خانواده برگرفته از آیات ۲۱ سوره روم^۱، و ۱۸۷ سوره بقره^۲ است. (Q27) علاوه بر امنیت درون خانوادگی، زن همانند مرد، حق امنیت اجتماعی هم دارد که شامل امنیت اخلاقی، فکری، روانی، شغلی، تحصیلی و ... می‌شود (Q29) (Q30). یکی از مباحثی که هم حق امنیت زن و هم مرد- بخصوص امنیت روانی در اجتماع- را تأمین می‌کند، حفظ حجب و حیا و عفاف توسط ایشان علی‌الخصوص زنان است (Q31) و اجتماعاتی که با عنصر حجب و حیای زن مبارزه می‌کنند؛ درواقع حق امنیت زن و مرد را مورد هدف قرار داده‌اند.

از منظر دیگر، حق امنیت در اجتماع، با حق تحصیل، حق مشارکت و اشتغال عمدتاً هم‌پوشانی دارد؛ لذا یکی از شرایط تحقق حق تحصیل و حق اشتغال و مشارکت برای بانوان، لحاظ نمودن امنیت آنهاست؛ به طوری که اگر جامعه‌ای این حقوق را بدون توجه به حق امنیت تأمین نمود؛ به‌واقع به زن ظلم نموده است. اگر زن محیط امن و توأم با امنیتی برای درس خواندن، برای کار کردن، برای احیانا کسب درآمد و برای استراحت نداشته باشد، این ظلم است. هر کس که موجب این ظلم شود، باید قانون و جامعه اسلامی با او مقابله کند (Q30).

۳-۲-۶. حق آزادی

از مصادیق دیگر حقوق، حق آزادی زن و مرد است. آزادی حقیقی این است که انسان اراده، همت، نیرو و توان خودش را برای بهروزی خود به کار بیندازد و آن بهروزی را در عبودیت خدا ببیند. (Q35) مصادیق آزادی از منظر رهبر انقلاب، آزادی از غضب، شهوت، ماده، آزادی در عمل و بیان و فکر (Q36) و آزادی از تحجر است؛ (خامنه‌ای، ۱۴۰۲) و البته شامل آزادی از اخلاق و قانون نیست.

حق آزادی و حدود آن نیز توسط حق کرامت زن تعریف می‌شود (Q32, Q33) و در برخی شرایط با حق امنیت زن و مرد محدود می‌شود؛ مانند آزادی در پوشش که مقید است به حق امنیتی که توسط حجاب تأمین می‌شود. (Q31)

این حق، گاهی به دلیل تحمیل کار سنگین به او در خانواده، که خلاف تکريم زن است، تهدید می‌شود؛ (Q57) و گاهی با تحمیل کار سنگین در اجتماع (Q58)؛ چرا که زن، آزادی لازم را برای معرفت‌افزایی و تربیت خویش نمی‌یابد (Q56). گاهی نیز حق آزادی زن با همسر اجباری و فرزند تحمیلی، نادیده گرفته می‌شود که بنا به نظر رهبر انقلاب، ندیدن رأی دختر در انتخاب همسر خلاف شرع است (Q37, Q38) از نظر اسلام، زن در انتخاب همسر آزاد است و هیچ کس نمی‌تواند در مورد انتخاب همسر، بر هیچ زنی چیزی را تحمیل کند. (خامنه‌ای، ۱۳۷۵) این بیان رهبر انقلاب که در واقع، اذن پدر را مقید به، لحاظ نمودن رأی دختر می‌کند؛ می‌تواند، در قوانین ناظر بر حکم اذن ولی، راهگشا باشد.

۴-۲-۶. حق مالکیت و استقلال مالی و حق نفقه زن

آیه ۳۲ سوره نساء^۳، ناظر بر حق مالکیت و استقلال مالی زن است. به تعبیر رهبر انقلاب، اگر زن امکان پیدا نکند که از مایملک خود به طور مستقل استفاده کند، این ظلم است. (Q50) حق مالکیت و استقلال مالی زن در حالی است که مرد، یا در نقش پدر و یا در نقش همسر مطابق آیه ۳۴ سوره نساء، موظف است که زن را به‌لحاظ مادی تأمین کند. (Q48)

۵-۲-۶. حق عاطفی زن

حق عاطفی زن گاهی مربوط به نیاز او نسبت به همسرش است و گاهی به نیاز عاطفی او نسبت به فرزند؛ چنان‌که «اگر زن، چه آن وقتی که داخل خانه با خانواده زندگی می‌کند و چه در صورتی که از شوهر جدا می‌شود، نتواند از فرزند خود بهره عاطفی لازم را ببرد، این ظلم است.»

۱. وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

۲. هُنَّ لِيَاشَ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَاشَ لَهُنَّ

۳. لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبْنَ

(Q40)؛ و اگر یک زن نتواند احساس امنیت عاطفی در رابطه زوجینی داشته باشد و همسر او با زنان دیگر رابطه عاطفی و جنسی خودمانی برقرار کرده باشد، این نیز از بزرگ‌ترین ضربه‌ها به اوست. (Q44)

حق عاطفی زن، در واقع از مصادیق حق کرامت او محسوب می‌شود؛ چرا که عواطف رقیق از استعدادهای ویژه جنسیتی او محسوب می‌شود؛ لذا جامعه نیز باید به این استعداد و نقش عاطفی زن توجه ویژه داشته باشد. چنان‌که کم‌توجهی و بی‌توجهی عامدانه از این نقش، بزرگ‌ترین ظلم‌هاست؛ (Q42, Q43, Q45) لذا همواره لازم است در سیاست‌گذاری، حق عاطفی نسبت به دیگر حقوق زن که در دایره کرامت او نیست، اولی باشد.

۶-۲-۶. حق جنسی زن

مطابق با دیدگاه رهبر انقلاب، ظلم به زن در سطوح مختلف شکل گرفته که یکی از آن ظلم‌ها در معاشرت جنسی با همسر است. (Q46) حق بهره‌وری جنسی حق طبیعی انسان است که علاوه بر خاستگاه جسمی از جنبه‌های عاطفی و روانی نیز اهمیت دارد و از سوی خالق برای تأمین این غریزه به انسان داده شده است. (شاکری و بهرامی، ۱۴۰۰: ۹۰) در بحث‌های حقوقی اغلب بحث حق تمکین برای زوج مطرح می‌شود؛ اما اولاً مطابق استفتائات رهبر انقلاب، مفهوم تمکین از زوج، مطلق نیست؛ و مخصص‌هایی همچون معذورات عقلی، شرعی و... دارد (Q46) ثانیاً، با توجه به تأکید رهبر انقلاب بر حدیث «الْمَرْأَةُ رِبْحَانَةٌ وَ لَيْسَتْ بِقَهْرْمَانَةٍ» (کلینی، ۱۴۰۷: ۵: ۵۱۰) و در نظر گرفتن ملزومات ریحانگی، مرد را عملاً از هرگونه خشونت جنسی و زیاده‌خواهی دور می‌کند؛ بلکه تلویحاً او را به در نظر گرفتن حقوق جنسی زن که تأمین‌گر بخشی از حقوق عاطفی او نیز هست، فرامی‌خواند. (Q47)

۶-۲-۷. حق تحصیل

ایجاد فرصت تحصیل برای بانوان متناسب با ساخت جسمی و روحی آنها یک حق است (Q66) و به‌جود آوردن موانع برسر راه کسب معرفت و تحصیلات بانوان، یک ظلم (Q64) البته این‌گونه نیست که عدالت جنسیتی، به معنای برابری حق تحصیل زن و مرد در تمامی رشته‌ها و گرایش‌ها باشد. چنان‌که به‌عنوان مثال در فوتبال نیز، همه بازیکن‌ها، مهاجم یا مدافع نیستند و این یک امر تبعیض‌آمیز محسوب نمی‌شود. (Q6) پس تحصیل زن باید با طبیعت او و اهداف عالی متناسب باشد (Q66) از طرف دیگر امر مهم در حق تحصیل بانوان، ایجاد محیط امن است که در حق امنیت بدان پرداخته‌شد.

۶-۲-۸. حق مشارکت اجتماعی، حق رأی و اشتغال

هر زنی همچون مردان جامعه، موظف است به امور کشور اهتمام داشته‌باشد و مطابق با زیست‌عقیفانه خود، با اولویت خانواده و با حفظ ویژگی‌های بانوانه و متناسب با میل و استعداد و خلأهای موجود در هر زمان می‌بایست فعالیت نماید و جامعه نیز باید فضایی امن برای انجام این فعالیت مهیا نماید. پس فعالیت اجتماعی با اصول و ویژگی‌های مطرح‌شده هم‌حق (Q51) است و هم تکلیف.

اگر جامعه‌ای امکان ورود زنان به عرصه‌های اجتماعی متناسب را ایجاد نکند، به او ظلم نموده (Q52) و این ظلم، مخالف کرامت اوست؛ (Q16) با این مقدمه، مشخص می‌شود که حق رأی نیز به‌عنوان یکی از مصادیق مشارکت اجتماعی، از حقوق انسانی مشترک زن و مرد است؛ (Q49) که آیه ۱۲ سوره ممتحنه^۱، ناظر بر آن است؛ روی دیگر این حق، نشان از وظیفه‌ای است که زنان در قبال حکومت اسلامی دارند؛ لذا باید دانست که در نگاه فقهی رهبر انقلاب، حق رأی زن با حقوق خانوادگی همسر مقید نمی‌شود؛ یعنی اذن خروج شوهر در اینجا اولویت ندارد. (استفتائات موجود در واحد پاسخ به سؤالات جامعه الزهراء قم)

از دیگر مصادیق مشارکت اجتماعی، اشتغال است؛ اما این حق برای زنان در اولویت نیست، مگر آن‌که یا بانوان سرپرست خانواده‌ای وجود داشته باشند که این امر برای ایشان ضروری است و یا بانوانی که در راستای استعداد خود نیازمند آن شغل باشند؛ و این اشتغال مبتنی بر احساس مسئولیت زن نسبت به اجتماع باشد؛ مسئولیتی که مبتنی بر در نظر گرفتن اقتضات بانوانه و زیست‌عقیفانه است؛ و اگر در راستای

۱. يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعَنَّكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا

حق اشتغال، دیگران به زن مشاغل مردانه یا کار سنگین و یا کارهای تدریجاً گونه‌تحمیل کنند، این از مصادیق ظلم است. (Q54, Q55, Q56, Q57, Q58)

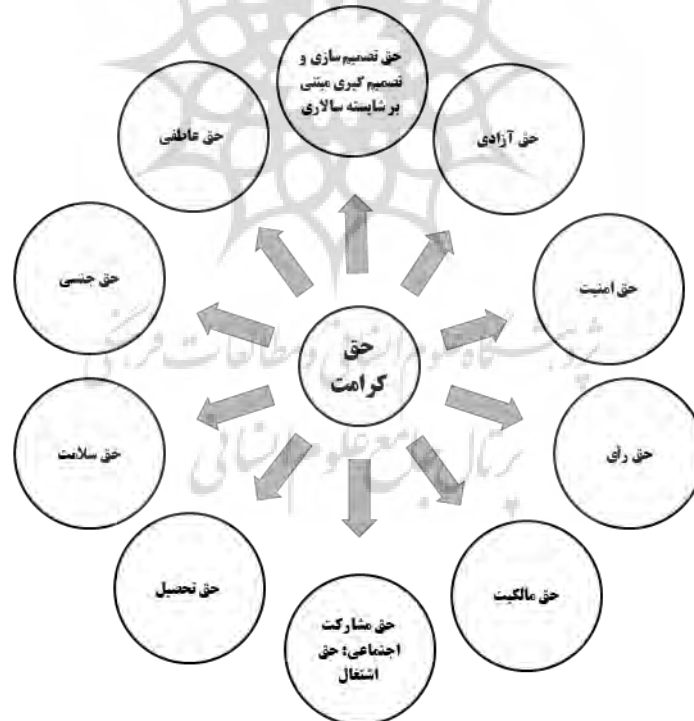
۶-۲-۹. حق ورود در عرصه‌های تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر کشور

همانطور که در حق مشارکت اجتماعی گفته شد، جامعه باید امکان ورود امن زنان را برای مشارکت ایجاد کند؛ یکی از گونه‌های اصلی مشارکت زنان نخبه، ورود به عرصه‌های تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر کشور است؛ (Q59) بالأخص اگر این عرصه‌ها مربوط به حوزه بانوان و خانواده باشد و یا پیوست بانوان و خانواده داشته باشد. ضمن آن‌که نگاه شایسته‌سالار مبتنی بر حق کرامت زن نیز این حق را برای زنان توانمند مسجل می‌کند. (Q61)

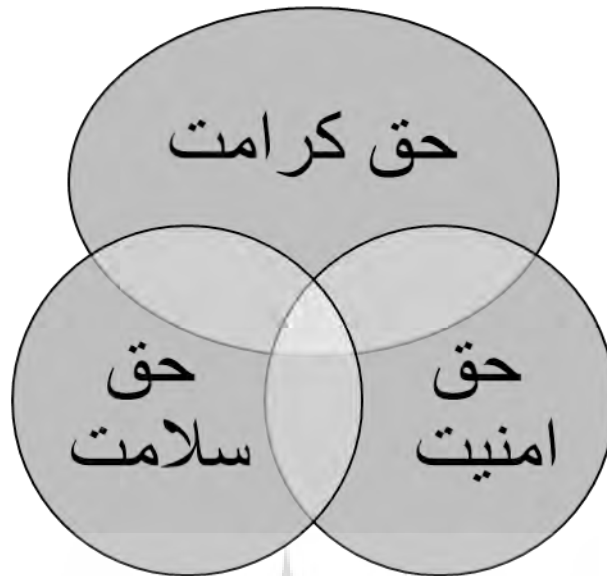
البته همواره باید در نظر داشت که اگر ورود به عرصه‌های حساس کشور حق زنان محسوب می‌شود، نباید به این حق به‌صورت کمی نگاه شده (Q60) و آن حق را لزوماً برابر با مردان دانست (Q61) و یا آن که حق مذکور را اولی به حق خانوادگی بانوان شمرد. (Q62)

۶-۲-۱۰. حق سلامت

یکی از حقوق سه‌گانه مهم و دارای اولویت برای زنان از منظر رهبر انقلاب در کنار حق کرامت و حق امنیت، حق سلامت است. در امتداد حق سلامت، می‌توان به حق برخورداری از امکانات ورزشی متناسب با شرایط بانوان، اشاره نمود؛ در این حق، به‌لحاظ فلسفه اصلی ورزش یعنی سلامت جسمی و نشاط روحی جامعه، تفاوتی میان زن و مرد وجود ندارد و باید امکانات ورزشی بانوان را گسترش داد (Q68)؛ اما باید در این امر به‌گونه‌ای در اجتماع عمل شود که زنان ورزشکار کشور نیز به‌دور از فرهنگ‌های غلط رایج‌شده در دنیا، با رعایت حدود شرعی و وقار و متانت، در رشته‌هایی که می‌توانند، حضور یابند. (Q69) لذا برای ایجاد فرصت برابر در ورزش همگانی و نیز رشته‌های تخصصی متناسب با بانوان، نیاز است محیط و مربی و غیره را طوری لحاظ نمود که کاملاً حق زیست‌عقیفانه در نظر گرفته شود.

شکل ۱: ارتباط حق کرامت با دیگر حقوق

شکل ۲: حقوق اولویت‌دار زنان در جامعه ایرانی

شکل ۳: حقوق زن در خانواده

۳-۶. الگوی سیاستی معیار در عدالت جنسیتی:

رهبر انقلاب در دوران زعامت خود، بارها از جنبه نظری و راهبردی و سیاستی درباره حقوق زنان و اجرای عدالت برای آنان و رفع ظلم علیه آنها سخن گفته‌اند؛ که در بخش‌های پیشین به جنبه نظری پرداخته شد و در ادامه جنبه‌های راهبردی و سیاستی این مسئله مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۶-۱. ویژگی‌های سیاست معیار

الگوی سیاستی معیار در دفاع از حقوق زن، مبتنی بر ویژگی‌هایی است که اهم آن عبارتست از: سیاست مبتنی بر مبانی اسلامی و پایه‌های عقلانی، سیاست تهاجمی نه صرفاً تدافعی و منفعل در برابر غرب، سیاست مبتنی بر نگرش سیستمی که خود شامل بخش‌های مبتنی بر ارتباط ابعاد درون‌سیستمی حقوق زن، و ارتباط سیستم حقوقی با دیگر مسائل زنان است. در ادامه به هر یک از این ویژگی‌ها پرداخته می‌شود.

۳-۶-۱-۱. سیاست مبتنی بر اهداف اسلامی و پایه‌های عقلانی به دور از اهداف کوتاه‌بینانه و خصمانه

پرداختن به عدالت جنسیتی در کشور، به دلیل ضرورت‌ها و اهداف عقلانی-اسلامی است و قطعاً به جهت انفعال در برابر انواع فشارها که غرب وارد می‌کند، نیست؛ چراکه اهداف غربی در این زمینه عمدتاً برای ایجاد رقابت خصمانه میان زن و مرد طراحی شده است. (Q70, Q71, Q74)

هدف اسلامی در دفاع از حقوق زن، «این است که او تحت ستم نباشد و مرد خود را حاکم بر زن نداند.» (Q70) لازمه تحقق این هدف، به‌خصوص در خانواده آن است که سرپرستی امور توسط مرد براساس بحث قوامیت، از مردسالاری و توقع بی‌جا (خامنه‌ای، ۱۳۸۶) و ندیدن رأی زن (همان) کاملاً به‌دور باشد و لذاست که حتی نیاز به اذن خروج همسر نیز در جاهایی که ضرورت عقلی یا شرعی ایجاب کند (مانند خروج زن از منزل برای حضور در انتخابات) مرتفع می‌شود. در بیرون خانواده هم می‌بایست برای زن محیط امن ایجاد شود، تا بتواند به فعالیت و تحصیل بپردازد و از استثمار مرد به هر شکلی به‌دور باشد.

۳-۶-۱-۲. سیاست تهاجمی به غرب در مسئله حقوق زن در مقابل سیاست منفعل، مقلد و مترجم به آن

از منظر رهبر انقلاب، حقوق زن با آنچه که در عرصه بین‌الملل وجود دارد بسیار متفاوت است؛ و شاخص‌های بین‌المللی، خلاف عدالت جنسیتی و تکریم زن است؛ مانند شاخص‌های برابری کامل زن و مرد در حق اشتغال و تحصیل؛ درواقع نگاه‌های کورجنسیتی، که در آن جنسیت کاملاً حذف می‌شود، در این مسئله به‌هیچ‌عنوان قابل پذیرش نیست؛ بلکه چنان‌که در مقاله حاضر مشاهده شد، حقوق زن در اندیشه اسلامی رهبر انقلاب، باتوجه به جنسیت و اولویت‌ها، مسائل خاص و حدود خودش را دارد. به تعبیر ایشان، این غرب است که به‌واسطه اشکالات فراوانش در حقوق زن، مانند وادار کردن زن به آرایش و جلوه‌گری برای التذاذ هرچه بیشتر مرد، مردوارگی زن، ندیدن نقش عاطفی زن در خانواده برای انتفاع هرچه بیشتر نظام سرمایه‌داری و تجارت و قاچاق زنان و خشونت‌های متعدد علیه این قشر، باید پاسخگو باشد. (Q72, Q73) لذا نباید در فقه و حقوق اسلامی به‌دلیل مرعوبیت از غرب، دخل و تصرفی صورت گیرد. (Q75)

۳-۶-۱-۳. سیاست مستمر و عمیق به دور از شتاب‌زدگی و خام‌نگری

مسئله زن درواقع، بحث مبارزه با یک ستم تاریخی است و بدون شک اگر این مبارزه با شتاب، خام‌نگری و بدون تعمق انجام شود، پیروزی آن به تأخیر خواهد افتاد. بنابراین لازم است که این کار به‌صورتی مستمر و در عین حال پخته و عمیق انجام شود. (Q76)

۳-۶-۱-۴. مبتنی بر نگرش سیستمی

یکی از ویژگی‌های سیاست‌معیار در مسائل کلان و راهبردی، داشتن نگرش سیستمی به آن مسئله است؛ یعنی هم ارتباط درون‌سیستمی آن مسئله به‌خوبی بررسی شود و هم ارتباط آن مسئله با دیگر مسائل کلان و راهبردی مشخص شود. در نگاه رهبر انقلاب به مسئله زن نیز چنین رویکردی وجود دارد؛ به تعبیر ایشان «همه فعالیت‌های گوناگون در زمینه زن و مسئله زن در کشور، از مسائل حقوقی و قانونی و فقهی تا مسائل اجتماعی، اجرایی، عاطفی، و... که در مسئله زن مطرح است، بایستی یک شکل سیستمی و هندسه عمومی پیدا کند.» (Q77)

در ادامه با توجه به نگرش سیستمی مورد خواست رهبر انقلاب، ارتباط مسئله انسانیت و جنسیت، مسئله خانواده و مسئله عفاف و حجاب با مسئله عدالت جنسیتی، مبتنی بر قسمت نخست (مبانی نظری)، بیان می‌شود.

الف. ارتباط مسئله عدالت جنسیتی با مسئله جنسیت و انسانیت

از آنجا که عدالت به معنای ایجاد فرصت رشد متناسب با ویژگی‌هایی است که در هر فرد نهفته است، (خامنه‌ای، ۱۳۹۵) پس در زمینه جنسیتی، باید مقید به خصوصیات تکوینی بانوانه گردد؛ بنابراین عدالت جنسیتی - به عنوان شاخه‌ای از عدالت اجتماعی - بدان معنا نیست که باید جنسیت را از آن حذف نمود و و برنامه‌ریزان اولیه و ثانویه فارغ از جنسیت به بحث عدالت اجتماعی نگاه کنند. به تعبیر دیگر، در نظر گرفتن استعدادهای و ظرفیت‌های جنسیتی، عین در نظر گرفتن حق کرامت زن است (Q16) و بنابراین در حق اعطای فرصت‌های اجتماعی به بانوان، ویژگی خاص عاطفی زن در خانواده، می‌بایست مورد ملاحظه قرار گیرد؛ لذا نباید به نام دادن حق اشتغال، او را بی‌بهره یا کم‌بهره از فضای پرمهر خانواده کرد و می‌بایست حق عاطفی زن در خانواده را اتفاقاً نصب العین کرد.

یکی از این فرصت‌های اجتماعی، حق امکان حضور بانوان در عرصه‌های تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر است، که ضمن تقیید با خصوصیات تکوینی بانوانه با نگرش مبتنی بر عدالت، کاملاً بر نگاه شایسته‌سالار و فارغ از جنسیت استوار است؛ بدون دست‌کاری کمی در ایجاد فرصت مردان و زنان. (خامنه‌ای، ۱۴۰۲) باتوجه به عقب‌ماندگی طولانی مدت زنان در عرصه‌های حکمرانی به دلیل حاکمیت نگاه مردسالارانه، توانمندسازی و تربیت زنان برای ورود به این عرصه‌ها با همان نگاه اولویت‌دار به خانواده، ضروری می‌نماید. نکته دیگر در اینجا باتوجه به منظومه فکری رهبر انقلاب، دقت در ظرافت دستگاه اندیشه بانوان (Q80) به طور طبیعی است که این خصلت کارآمدی خاص خود را در عرصه‌های تصمیم‌گیر و تصمیم‌ساز دارد و شایستگی ویژه متناسب در عرصه اجتماع ایجاد می‌کند.

در پایان این قسمت باید بیان داشت که در نگرش به عدالت جنسیتی، نه نگرش کورجنسیتی مناسب است و نه نگرش جنسیت‌گرایی افراطی؛ که همه حقوق را در آینه جنسیت به تنهایی، معنا می‌کند.

ب) ارتباط مسئله عدالت جنسیتی با مسئله خانواده

چنان‌که در قسمت ارتباط حقوق مختلف دیده شد، زن و مرد مطابق با بالاترین حق، یعنی کرامت، به لحاظ انسانی دارای ارزش‌ها و وظایف مشترک هستند؛ لذا در این حیطة حقوق هم مشترک است؛ چراکه وظیفه و حقوق دو روی یک سکه‌اند. اما از آن‌جا که در منظومه فکری رهبر انقلاب، خانواده از مسائل اولویت‌دار (Q82) و غیرقابل تفکیک مسئله زن است و مسئله خانواده، از پیوست‌های لازم برای تمامی طرح‌های کشور است؛ (Q81) لذا باید در نظر داشت که در برقراری عدالت جنسیتی نیز، جایی که حقوق انسانی، فردی و اجتماعی، در تزامن جدی با حقوق خانوادگی است، اصل بر تقیید حقوق عام و کلی انسانی با حقوق خانوادگی است؛ و این مسئله‌ای کاملاً خلاف سیاست‌های غرب در بحث برابری جنسیتی است؛ چرا که در آنجا اصالت با فرد است و اینجا اصالت و اولویت با خانواده.

البته برای این امر لازم است وظیفه زن در خانواده بازتعریف شود؛ چراکه بعضاً در این امر، افراط‌ها و تفریط‌هایی انجام گرفته و باعث شده، حقوق دیگر زن از جمله مهم‌ترین حق، یعنی حق کرامت، دیده نشود؛ به‌طور مثال مطابق با آن‌چه قبلاً مطرح شد، بحث تمکین مطلق که برخی به‌عنوان حق مرد در خانواده بیان می‌دارند و او را حاکم بر زن می‌پندارند؛ در تزامن جدی با حق کرامت زن است و یا این‌که، حق کرامت زن با انگاره کارپردازی زن در خانواده و حتی سرپرست خدمه بودن او در تناقض است؛ مگر آن‌که اراده خود زن مبتنی بر انجام کار در خانه باشد.

ج) ارتباط مسئله عدالت جنسیتی و مسئله حجاب و عفاف

جایی که برابری در حقوق در تعارض با عفاف است، آن حقوق، مقید به قید عفاف می‌شود. به‌طور کلی هر حرکتی که در دفاع از حقوق زن انجام می‌گیرد؛ (Q78) باید با در نظر گرفتن رکن اصلی عفاف باشد؛ چراکه عفاف، مهم‌ترین عنصر هر زن است و بنابراین مهم‌ترین قسمت از حق کرامت او. به‌طور مثال، در عرصه‌هایی از مشارکت ورزشی بانوان که لحاظ حق زیست‌عقیفانه زن غیر ممکن است؛ حق چنین مشارکتی ملغی است.

۶-۳-۲. اولویت‌های سیاستی در بحث عدالت جنسیتی

در هر سیاستی می‌بایست اولویت‌ها مشخص گردد؛ چراکه عموماً با ملاحظه اولویت‌ها، مشکلات فرعی نیز قابل رفع است. یعنی اگر در جایی، مثلاً، حق تکریم زن ملاحظه شود، موانع حق مشارکت او نیز به تبع مرتفع می‌شود. این مهم در بخش قبل و نسبت میان حقوق به‌خوبی نشان داده شد؛ سیاستی که در آن، حق اشتغال زن در اولویت قرار می‌گیرد؛ با سیاستی که تکریم زن در اولویت باشد، کاملاً متفاوت است؛ در نگرش رهبر انقلاب به‌خوبی این اولویت‌ها هویدا است؛ حق تکریم زن، حقوق مربوط به خانواده و آرامش و امنیت زنان در آن، و حق سلامت بانوان، از حقوق دارای اولویت است. (Q83)

اولویت‌های سیاستی در واقع بخشی از ویژگی نگرش سیستمی است که ناظر به ارتباطات درون‌سیستمی است اما از آنجایی که این موضوع از اهمیت وافر برخوردار است به طور جداگانه بدان پرداخته شد.

۶-۳-۳. بازیگران اصلی حوزه سیاستی در بحث عدالت جنسیتی

آنچه در بحث تحقق الگوی سیاستی معیار در حقوق زنان مهم به نظر می‌رسد، بازیگران اصلی آن است. در این میان، باید بانوان اهل معرفت، حکیم و عاقل وارد میدان تأمین حقوق واقعی زن مسلمان شوند؛ و اجازه ندهند کار در دست افراد عامی و بی‌اطلاع متوقف بماند (Q84) چنان‌که هرگاه این بازیگری از دست بانوان با معرفت خارج شود، یا به ورطه الگوی شرقی و در نتیجه حاکمیت مرد بر زن و ستم بر او منتهی می‌شود، یا به ورطه الگوی غربی نزدیک شده و به تبع تلاش وافر بر تطابق سیاست‌های جمهوری اسلامی با شاخص‌های بین‌المللی و غربی می‌شود.

۶-۳-۴. راهبردهای برقرای عدالت جنسیتی

رهبر انقلاب، علاوه بر بیان ویژگی‌های سیاستی در تحقق عدالت جنسیتی، و بیان حقوق دارای اولویت و نیز مشخص کردن بازیگران اصلی، به تبیین انواع راهبردهای کلانی که می‌تواند جامعه را به سمت تحقق این مسئله (عدالت جنسیتی) پیش ببرد، پرداخته‌اند که در ادامه می‌آید.

۶-۳-۴-۱. لزوم انجام کار فرهنگی بزرگ و فرهنگ‌سازی در راه تبیین درست حقوق زن در اسلام

یکی از مهم‌ترین سیاست‌ها در زمینه حقوق زنان، فرهنگ‌سازی (Q88)، انجام کار فرهنگی بزرگ و شفاف‌سازی فضای فرهنگی (Q86, Q87) است، که در کلام رهبر انقلاب، امری ضروری است.

در این راستا، تبیین‌گری حقوق زن و مرد از نگاه اسلام، مهم است، چراکه به شفاف‌سازی فضای فرهنگی کشور و نزدیک کردن زنان جامعه به نقطه آرمانی کمک شایانی می‌کند. نقش آفرینی اصلی در مسیر تبیین را آگاهان به معارف اسلامی بر دوش دارند. برای این امر لازم است تبیین‌گری در حدی انجام شود که هر فردی، معترف به انطباق کامل حقوق با طبیعت و فطرت و مصلحت گردد. (Q87) در راستای انجام این کار فرهنگی، نخستین گام این است که رشد صحیح معنوی، اخلاقی و معرفتی برای زنان، یک فکر رایج باشد، خود زنان مطالبه جدی برای آن داشته باشند و زنان خود را آگاهانه از ظلم جامعه مردسالار نوین که آن‌ها را برای التذاذ بصری می‌خواهد، نجات دهند. (خامنه‌ای، ۱۳۷۶)

اما برای حرکت فراتر از کار فرهنگی، یعنی فعالیت در راستای فرهنگ‌سازی در کشور جهت رفع ظلم به زنان، باید توجه داشت که متولیان اصلی فرهنگ‌ساز، مردم هستند؛ اگرچه دولتمردان، و مسئولان نیز می‌بایست به این پویای مردمی کمک شایانی کنند. (Q88) چنین سیاست فرهنگی از آن جهت بسیار حائز اهمیت است که چه بسا قوانین متعدد حمایت‌گر از زنان هم وجود داشته باشد، اما فرهنگ، آداب و سنن و عرف با آن قوانین همراه نشده باشد.

۶-۳-۴-۲. شکل‌گیری حرکت صحیح دفاع از زن با هدف عقلانی-اسلامی و شعارسازی صحیح برای این نهضت، مبتنی بر رکن عفاف

رهبر انقلاب، در زمانی که نهضت‌های دفاع از زن، در دنیا و به تبع آن در ایران، باعث ایجاد تحولاتی شده بود، با به‌رسمیت شناختن یک نهضت صحیح بانوانه، این را از حیث هدف و شعار مورد بررسی قرار دادند؛ که در مورد هدف در بند اول ویژگی‌های سیاست معیار، مباحثی گذشت. اما علاوه بر هدف صحیح، هر حرکت اجتماعی برای شکل‌گیری و رواج نیاز به شعار دارد؛ حرکت اجتماعی دفاع از زنان نیز، نیاز به

چنین ابزاری دارد؛ این شعار نباید خودمتناقض باشد، بلکه می‌بایست صحیح و متناسب و گره‌گشا باشد. از میان شعارهای موجود در دفاع از زن در غرب، شعار آزادی از جمله شعارهای خودمتناقض است. چراکه معنای وسیعی در غرب از این واژه در نظر گرفته می‌شود که برخی از آن، سالب معنای دیگر آزادی است. (Q91)

از آنجایی که در نگاه رهبر انقلاب، مهم‌ترین مسئله‌ای که ناقض حقوق زن در جامعه و خانواده است، مسئله کمبود میدان و فرصت برای رشد و شکوفایی استعدادهای زنان است، (Q90) که این مهم، با کلید واژه احترام معرفی می‌شود، (Q16) لذا شعار محوری در ایجاد نهضت صحیح دفاع از زنان، باید کلیدواژه "دفاع از کرامت" آنان باشد. مسئله دیگر در نهضت بانوان برای دفاع از خودشان، این است که هر حرکتی در این راستا باید مبتنی بر رکن عفاف باشد. (Q89)

۳-۴-۳-۶. وجود قوانین حمایتی قوی و سخت برای زن

یک سیاست راهبردی که از ابتدای زعامت تاکنون برای حمایت از زن و دفاع از او توسط رهبر انقلاب، بیان می‌شود، قانون‌گذاری و اصلاح قوانین قبلی است؛ که باید ناظر بر مجازات سخت و شدید برای متعدیان به حقوق زن و حمایت قوی از زن باشد. جامعه می‌بایست با کسانی که تعدی به زن را حق خودشان می‌دانند، برخورد سخت کند؛ قانون هم باید در این زمینه مجازات‌های سختی را پیش‌بینی کند. این حمایت قانونی باید به صورت مجدّانه توسط اهالی مجالس، دولت، و عاوا و خود زنان پیگیری شود. (Q93, Q94, Q95) نیز می‌بایست زنان سرپرست خانوار مورد حمایت نظام قرار گیرند (Q96) و همچنین از زنان محروم و مظلوم در محیط‌های قضایی، باید حمایت مالی و حقوقی شود. (Q97)

۷. نتیجه‌گیری

آن‌چه پس از بررسی روشمند بیانات رهبر انقلاب در طی دوران زعامت ایشان تاکنون، به روش تحلیل اجتهادی به همراه تکنیک کدگذاری در بحث برقراری عدالت جنسیتی، می‌توان به آن دست‌یافت، الگویی بود که پیش از این ترسیم شد. این الگو به دو بخش مبانی نظری و الگوی سیاستی معیار قابل تقسیم است:

در بخش نظری، دو قسم حقوق برابر و نابرابر زن و مرد مطرح است و قسم سوم، شامل مصادیق حقوق زنان با بازتعریف آن از نگاه رهبر انقلاب است؛ حق کرامت، حق امنیت، حق آزادی، حق عاطفی، حق جنسی، حق نفقه، حق سلامت، حق مالکیت و استقلال مالی، حق تحصیل، حق مشارکت اجتماعی، حق رأی و اشتغال و حق فرصت‌یابی برای تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری امور کشور از جمله این حقوق هستند.

از میان مصادیق فوق، حق کرامت، بالاترین حق بوده و از جمله حقوقی است که اگر تأمین گردد، می‌توان انتظار داشت که عدالت جنسیتی برقرار بشود. این حق ضمن ارتباط تنگاتنگ با دیگر مصادیق حقوق، خود شامل، تکریم زن در خانه و تکریم زن در اجتماع است؛ که تکریم زن در خانه، عبارت است از ارزشمندی کار زن در خانه با باز تعریف مجدد این کار، اعطای حق بیمه و تأمین اقتصادی زن خانه‌دار؛ و تکریم زن در اجتماع، شامل نگاه انسانی به زن، تأمین زیست‌عقیدانه او و ایجاد فرصت‌های متعدد برای زن، متناسب با جنسیت و استعداد اوست.

اما در بخش دوم صورت‌بندی منظومه فکری رهبر انقلاب در بحث برقراری عدالت جنسیتی، چند مؤلفه اصلی وجود دارد. یکی از این مؤلفه‌ها، ویژگی‌های این الگوست. این ویژگی‌ها شامل سیاست مستمر، پخته، عقلانی، با نگاه تهاجمی به دور از نگاه منفعلانه و ترجمه‌ای در مقابل غرب، مبتنی بر اسلامیت با اهداف بلندمدت و مبتنی بر نگرش سیستمی است، نگرشی که در آن نسبت میان مسائل مختلف حوزه زنان با بحث حقوق روشن می‌شود.

مؤلفه بعدی، بازیگری اصلی بانوان در این الگوی سیاستی بوده و مؤلفه سوم، اولویت‌های حقوقی زن است که عبارتند از حق کرامت، حق امنیت و حق سلامت زن.

مؤلفه اصلی و نهایی در این صورت‌بندی، سیاست‌های راهبردی است که شامل فرهنگ‌سازی و کار فرهنگی بزرگ، شکل‌گیری نهضت دفاع از زنان با رکنیت عفاف و شعارسازی صحیح و حمایت قانونی سخت است.

۸. ملاحظات اخلاقی

در این پژوهش، کلیه موازین اخلاقی شامل رضایت آگاهانه شرکت‌کنندگان، اطمینان از محرمانه بودن اطلاعات افراد و ورود یا خروج داوطلبانه مشارکت‌کنندگان رعایت شده است. همچنین ملاحظات اخلاقی مطابق با اصول اخلاق در پژوهش مدنظر قرار گرفته است.

۹. سپاسگزاری و حمایت مالی

در نگارش این پژوهش هیچ کمک مالی از سازمان‌های دولتی، عمومی، تجاری یا غیرانتفاعی دریافت نشده است.

۱۰. تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در این مطالعه هیچ گونه تعارض منافی وجود ندارد.

۱۱. منابع

قرآن کریم

ترکان، فاطمه، صادق‌زادگان، هدی، مقصودی، سمانه، (۱۴۰۳ش). کتاب راه سوم "الگوی مترقی زن مسلمان در منظومه فکری آیت‌الله‌خامنه‌ای"، چاپ اول، تهران، نشر بین‌الملل

خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷ش)، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، تهران: انتشارات صهبا.

خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۹۵ش)، بیانات در دیدار مداحان اهل بیت علیهم‌السلام، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۱۲/۱۰، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای، [/https://farsi.khamenei.ir](https://farsi.khamenei.ir)

خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۷۵ش)، بیانات در اجتماع زنان خوزستان، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۱۲/۱۵، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای، [/https://farsi.khamenei.ir](https://farsi.khamenei.ir)

خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۷۶ش)، بیانات در دیدار با جمعی از زنان، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۱۲/۱۰، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای، [/https://farsi.khamenei.ir](https://farsi.khamenei.ir)

خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۸۶ش)، حقوق متقابل زن و شوهر، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۱۲/۱۰، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای، [/https://farsi.khamenei.ir](https://farsi.khamenei.ir)

خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۳۸۷ش)، بیانات در دیدار دانشجویان، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۱۲/۱۰، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای، [/https://farsi.khamenei.ir](https://farsi.khamenei.ir)

خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۴۰۲ش)، بیانات در دیدار با اقشار مختلف بانوان، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۱۲/۱۰، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای، [/https://farsi.khamenei.ir](https://farsi.khamenei.ir)

خامنه‌ای، سیدعلی، (۱۴۰۲ش)، بیانات در دیدار رضائی دانشجویان، بازیابی شده در تاریخ ۱۴۰۲/۱۲/۱۰، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله سیدعلی خامنه‌ای، [/https://farsi.khamenei.ir](https://farsi.khamenei.ir)

سلیمی، ناهید، کاظمی، حسین (۱۳۹۸ش)، تحلیل گفتمان چهارچوبی برای شناسایی ویژگی‌های خط‌مشی‌گذاری عدالت جنسیتی در ایران، مجله مطالعات جنسیت و خانواده، دوره ۷، شماره ۲، ص ۶۲-۱۰۰.

شاکری گلپایگانی، طوبی؛ بهرامی، لیلا (۱۴۰۰ش)، بازخوانی حقوق جنسی زوجه از منظر اصول کلان اخلاقی-حقوقی، پژوهشنامه اسلامی زنان و خانواده سال نهم، شماره ۲۵، ص ۸۵-۱۰۷.

صادقی، الهه، (۱۴۰۰ش)، سیاست جنسیت در ایران معاصر: نقش دولت در تغییر وضعیت و حقوق زنان، مجله دولت‌پژوهی، سال ششم، شماره ۲۷، (ص ۶۱-۸۹).

علاسوند، فریبا (۱۳۹۷ش)، عدالت جنسیتی به مثابه یک مفهوم تفسیرپذیر و نامتعیین، دوفصلنامه مطالعات حقوقی فقهی زن و خانواده، دوره ۱، شماره ۱، ص ۵۹-۷۸.

علی‌پور، مهدی، حسنی، سیدحمیدرضا (۱۳۸۹ش)، پارادایم اجتهادی دانش دینی، قم: انتشارات پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
 کاظمی شیرزاد، علی (۱۴۰۲ش)، تحلیل مبانی فکری شاخص‌های برابری جنسیتی از منظر آیت الله خامنه‌ای، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد رشته فلسفه و کلام اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه علامه طباطبائی.
 کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق)، الکافی، محقق / مصحح: غفاری علی اکبر و آخوندی، محمد، تهران: دار الکتب الإسلامية.
 مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۴۰۳ق)، بحار الأنوار، بیروت: دار إحياء التراث العربی.
 هاشمی شاهرودی، سید محمود (۱۳۹۴ش)، فرهنگ فقه، قم: دائرة المعارف الفقه الإسلامية.

References

Holy Quran

- Alasvand, Fariba (2018), "Gender Justice as an Interpretable and Indeterminate Concept," *Biannual Journal of Legal and Jurisprudential Studies on Women and Family*, Volume 1, Issue 1, pp. 59-78.
- Alipour, Mehdi; Hassani, Seyyed Hamidreza (2010), *The Ijtihadi Paradigm of Religious Knowledge*, Qom: Research Institute of Hawza and University Publications.
- Hashemi Shahroudi, Seyyed Mahmoud (2015), *The Culture of Jurisprudence*, Qom: Islamic Jurisprudence Encyclopedia.
- Kazemi Shirzad, Ali (2023), "Analysis of the Intellectual Foundations of Gender Equality Indicators from the Perspective of Ayatollah Khamenei," Master's Thesis in Islamic Philosophy and Theology, Faculty of Theology and Islamic Studies, Allameh Tabataba'i University.
- Khamenei, Seyyed Ali (1997). Leader's Address to meeting with a group of women, retrieved on: 12/03/2024, *Official website of Ayatollah Seyyed Ali Khamenei*, <https://khamenei.ir/>
- Khamenei, Seyyed Ali (1997). Leader's Address to meeting with an assembly of women from Khuzestan, retrieved on: 12/03/2024, *Official website of Ayatollah Seyyed Ali Khamenei*, <https://khamenei.ir/>
- Khamenei, Seyyed Ali (2007). Leader's Address to Mutual rights of husband and wife,, retrieved on: 12/03/2024, *Official website of Ayatollah Seyyed Ali Khamenei*, <https://khamenei.ir/>
- Khamenei, Seyyed Ali (2008). Leader's Address to Elites and Students, retrieved on: 12/03/2024, *Official website of Ayatollah Seyyed Ali Khamenei*, <https://khamenei.ir/>
- Khamenei, Seyyed Ali (2017). Leader's Address to meets with religious eulogists, retrieved on: 12/03/2024, *Official website of Ayatollah Seyyed Ali Khamenei*, <https://khamenei.ir/>
- Khamenei, Seyyed Ali (2023). Leader's Address to In meeting with the university students and representatives of students' associations, retrieved on: 12/03/2024, *Official website of Ayatollah Seyyed Ali Khamenei*, <https://khamenei.ir/>
- Khamenei, Seyyed Ali (2023). Leader's Address to met with women from across the country, retrieved on: 12/03/2024, *Official website of Ayatollah Seyyed Ali Khamenei*, <https://khamenei.ir/>
- Khamenei, Seyyed Ali (2018), *The General Outline of Islamic Thought in the Quran*, Tehran: Sahba Publications.
- Kulayni, Muhammad ibn Yaqub (1987), *Al-Kafi*, Edited by: Ali Akbar Ghaffari and Muhammad Akhundi, Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya.
- Majlisi, Muhammad Baqir ibn Muhammad Taqi (1983), *Bihar al-Anwar*, Beirut: Dar Ihya al-Turath al-Arabi.
- Sadeghi, Elahe (2021), "Gender Politics in Contemporary Iran: The Role of the State in Changing the Status and Rights of Women," *Journal of Government Studies*, Year 6, Issue 27, pp. 61-89.
- Salimi, Nahid; Kazemi, Hossein (2019), "Discourse Analysis: A Framework for Identifying the Characteristics of Gender Justice Policymaking in Iran," *Journal of Gender and Family Studies*, Volume 7, Issue 2, pp. 62-100.
- Shakeri Golpayegani, Toubia; Bahrami, Leila (2021), "Re-reading the Sexual Rights of Women from the Perspective of Macro Ethical-Legal Principles," *Islamic Women and Family Research Journal*, Year 9, Issue 25, pp. 85-107.
- Torkan, Fatemeh; Sadeghzadegan, Hoda; Maghsoudi, Samaneh (2024), *The Third Way: "The Progressive Model of a Muslim Woman in the Intellectual Framework of Ayatollah Khamenei"*, 1st Edition, Tehran, International Publishing.